№ 8

Пролєтарі всїх країн, єднайтеся!

С. К. МІНІН.

3 1761 08295361 3

РЕЛІҐІЯ І КОМУНІЗМ

ЦІНА 25 ЦЕНТІВ

HX
536
M476
1922
c.1
ROBARTS

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СЕКЦІЇ
РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ АМЕРИКИ
НЮ ЙОРК, Н. Й.
1922

РОБІТНИЧА ПАРТІЯ АМЕРИКИ.

Робітнича Партія Америки це організація класовосвідомого робітництва. Її місія — організувати скрізь робітників для боротьби з капіталом — в індустріях, в юніях, в кооперативах, в усіх робітничих організаціях. Вчити робітників, що єдиним лиш способом до повалення капіталізму є повалення його. Вчити робітників, що цілею політичної акції робітничої кляси не є охорона сучасного капіталістичного ладу. Вчити робітників, що вони не можуть зреволюціонізувати суспільства резолюціями. Вчити робітників послугуватись випробуваною тактикою робітничої кляси при обороні себе перед капіталістичним деспотизмом. Словом вчити робітників розвивати силу і одвагу через клясову солідарність, потрібну для повалення капіталізму й заведення при помочі пролетарської диктатури — своєї робітничої держави—Радянської Республіки—КОМУНІЗМУ.

До того змагає Робітнича Партія. Вона дає нагоду кожному робітнику працювати вздовж таких ліній, щоби осягнути якнайкращі наслідки. Коли ви хочете працювати й боротись, коли ви вірите в остаточну перемогу робітничої кляси, яка прийти мусить наслідком боротьби, то ваше місце в рядах Робітничої Партії. СТАВАЙТЕ В ЇЇ РЯДИ І БОРІТЕСЬ!

С. К. МІНІН.

Пролєтарі всіх країн, єднайтеся!

РЕЛІҐІЯ І КОМУНІЗМ

ПЕРЕКЛАД Е. КРУКА.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СЕКЦІЇ РОБ. ПАРТІЇ АМЕРИКИ

НЮ ЙОРК, Н. Й.

1922

LIBRARY
JUL 27 2009
UNIVERSITY OF TORONTO
XPA 4577
HARVARD UNIVERSITY LIBRARY
053 .134

Видано в кількости
4000 примірників.

VELUT ARBOR ÆVO

Presented to the
LIBRARIES *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
DAVID CLENDENNING

ПЕРЕДМОВА.

За півтора року після Жовтневої Революції мені довелось прочитати 25 лекцій про релігію як в Москві, так по деяких провінціяльних містах.

На лекціях було од 100 до 1500 слухачів. Це були робітники, селяне, червоноармійці, курсанти, козаки.

На публичних лекціях звичайно бували представники ріжних иньших груп населення.

Не дивлячись на те, що кожна лекція звичайно тревала около три години, не дивлячись на те, що галя часто була переповнена до краю, а склад авдиторії був як найріжнороднійший, — мене, як лектора, дивувала незвичайна терпеливість, глибоке думання і зовнішна витриманність слухачів при розгляді так болючого, гострого питання.

Так довго і так штучно затримувалось при царськім і буржуазнім правительствах наукове, революційне розвязанне питання відносно релігії, що тепер неначе-б прорвалась гребля і усі, хто вірує і хто не вірує, особливож з стану трудящих, з жагою ловлять кожне слово про релігію і про відношення революції до релігійних організацій і вчень.

Ні на жадних иньших лекціях не подається стільки записок з запитами, як на лекціях про релігію. ....

Ті записки часто бувають досить цікаві і поучаючі: дуже рідко в них помітно безсилу злобу проти «большевиків» з боку безнадійно і тупо віруючого громадянина, нерідко помічається протирелігійна гумористика, а найчастійш в записках — в

тих запитах, доповненнях, спорах—відчувається пристрасна жага повного світла, жага повного визволення од тисячелітньої релігійної тьми і од многовікового безсоромного ошуканства.

Після лекцій часом виступали опоненти. Але їхні супереч-ки давали дуже мало корму для спорів, для дискусії.

На прилюдних лекціях з часта бували й «духовні особи» ріжних релігійних визнань, переодягнені, або ж таки й в своїх професійних вбраннях. Але з заперечуваннями представники духовенства не виступали, хоча на їхні слова, слова самооборони перед критикою, особливо нетерпляче очікували прозріваючі слухачі.

Тільки одного разу, в Саратові, виступив православний священник, який перефарбувався вже на «предсідателя» якоїсь там «християнської комуни». Та і цей, після кількох невдалих фраз, безнадійно махнувши рукою, і серед сміху зібраних, покинув трибуну.

Не оден раз в записках мене просили вказати брошури і книжки що до тих питань і дати конспект а то навіть і стенограму лекції.

Дві спроби стенографічно записати лекцію (в Саратові та Москві) не вдались.

І лишень в Тулі тов. Кузовлевій вдалося дати повну і більшменш точну стенограму лекції, виголошеної 13 цвітня в залі «Дому Музики».

Ця стенограма, з невеличкими поправками, оце й дається читачам.

В кінці кожний знайде спис брошурок і книжок відносно релігії і церкви. *С. М.*

РЕЛІГІЯ І КОМУНІЗМ

1. ПИТАННЯ ПРО РЕЛІГІЮ ДУЖЕ ВАЖЛИВЕ; ЙОГО ТРЕБА РОЗВЯЗУВАТИ БЕЗСТОРОННЬО.

Товариші, нині нам прийдеться розглянути одно з найважніщих і найболючіщих питань, питання про релігію і комунізм та про їхні взаїмовідносини. Питання це болюче, дозріле, як видко з того, що многі прийшли сюда розглянути його. Одначе при тім треба тямити, товариші, що в тім питаню аж надто багацько зачеплено пристрастей, старих вкорінених пересудів, тому, отже, можна сповідатись, що погляди нові, погляди комуніста, будуть прийматись декотрими з вас з обуренням, з наріканням, з чуттям образи і покривдження. І ось, відносно тих слухачів, котрим не подобається те, що говорить комуніст, котрі добачуватимуть в тім образу, кривду, я скажу: по перше, в продовж довгих тисяч років навщеплювали вам ті релігійні погляди пануючі кляси населення, не даючи справжнього світла науки, і тому дозвольте скинувшим політичні і економічні кайдани рабам хоч тепер скористати з теї свободи, котра здобута, для того, щоб після тисячолітнього замовчування правди і науки, нам поставити ребром питанне відносно релігії і відносно всіх забобонів, з нею звязаних. Тому кожний, кому покажеться тяжко і образливо слухати, хай притаїть в собі образу і кривду, знаючи, що тільки з сутички думок родиться правда, а хто буде обурюватись і ображатись, то тим самим покаже, що він слабий в своїх поглядах, наколи думає що од якої небудь лекції розвалиться вся його віра. Коли вона розвалиться, товариші, то вона й зломаного гроша не варта була.

Відтак я скажу вам, і це має особливо значіння відносно тих, котрі зберегли ту віру, що буду говорить не з повітря, не

поверховно, а на підставі критичного розгляду теї самеї віри і релігії, а тому мені доводиться тут навіть про самого себе говорити такі речі, котрі в лекціях звичайно не споминаються.

Я сам був віруючим до 20 років, глибоко віруючим і глибоко ображався, коли мені відкривали світло дійсної правди, і коли тріснула віра, я сам думав, що жити неможна. Опісля я упевнився, що воно — противно, бо я переконався, що більше світла і сяйва в солідарнім людськім життю і в непідфарбованій людській науці.

Відтак тим, хто, можливо, подумає, що я говорю навмання, я скажу, що я в протягу десяти років студіював релігійне питанне і ту Біблію, котру я ось приніс з собою і з котрої, мені, можливо, доведеться наводити цитати; ми її вчили з пункта в пункт, кожний розділ її впродовж цілих десяти років, тому що я скінчив й духовну школу і семінар і опісля також цікавився тим питанням.

Нарешті я заявляю, що наколи комунебудь всеж таки видається неможливим слухати те, що каже дійсна наука, то ми чейже нікого не тримаємо тут: кому не подобається, той може вийти. Колиж хто лишиться тут з віруючих і їм видасться, що я вживаю образливих висловів, то є шлях, товариші, це направити: дайте мені знати записком, і я прийму до відома і буду уникати тих висловів, котрі, можливо, ображають когось з визнаючих ту чи иншу релігію.

І я сподіюсь, товариші, що при розгляненню того питання всі ті, хто тут знаходиться, і ті що вже не вірять і ті що вірять так чи инакше,—всі ми будемо, головним робом, мати на думці не якусь сварню, не якісь там глузування і образи, ми маємо розглянути питання так як воно є і при тім маємо заховати повний спокій і самоконтролю.

Нарешті, товариші, наколи кому видасться, що я подаю не наукові відомости, що я не знаю «святого письма» і що я ложно тлумачу і критикую релігію, то, будь ласка, подайте сюди записки, а бажаючі дістануть слово,при чім я од Центральної Влади заявляю що повна нетикальність особи і свобода слова будуть

заховані. Я сам буду старатись вдержати як найбільший лад, наколи будуть виступати опоненти (оплески).

Я відповім в лекції на два головних питання. Перше питання таке: чи переслідують большевики—комуністи чи Радянська влада, релігію, чи не позволяють вони визнавати яку будь віру, зокрема православну, чи взагалі якубто не було. Друге питання основне: чи можна погодити релігійні погляди з комуністичним світопоглядом. Власне в тім як раз найбільш непорозумінь. Одні кажуть, що комунізм жорстоко переслідує православє і прочі релігійні визнаня, а другі кажуть, навпаки: вони кажуть, що релігія — це той самий комунізм, що це все можна погодити, це все — згідне з собою.

На останнє питання я відповім, тільки не зараз, а при кінці лекції, але я думаю, що і для вас самих стане ясно опісля, як відповідати на це питання.

2. КОМУНІЗМ — ЦЕ БОРОТЬБА ПРОЛЄТАРІЯТУ ЗА ПОВНЕ ВИЗВОЛЕННЯ ПРАЦЮЮЧИХ.

Перше питанне, коли ми гворимо про комунізм і релігію, в нас повинно бути про те, що таке комунізм і що таке релігія. Коли ми того не вияснимо, то в нас нічого не вийде.

Щож таке комунізм? Про комунізм істнує не мало мильних понять, але суть комунізма, чи марксізма, абож наукового соціялізма, полягає в двох-трох словах або фразах.

Комунізм — це є знесення приватної власности і створення власности суспільної, колєктивної, товариської.

Ось суть комунізма в економічній области. Значить, це не рабунок, не бандитизм, це не є поділ, а створенне громадської, суспільної власности, відобранне у буржуазії і поміщиків (дідичів) їх приватної власности і створення замість неї із тих дібр, котрі в них конфіскуються, власности громадської, колєктивної, тому що колєктивне витворювання вимагає менш зусиль і дає більш результатів, ніж власність приватна, індівідуальна. Але комунізм в самій економічній сфері ніколи не здійсниться наколи ми не здійснимо його й в політичній сфері.

Щож то таке комунізм в політичній сфері? Це є здобуття (силою) державної влади пролєтаріятом і підтримуючим його революційним селянством під керувництвом комуністичної партії, скиненнє правительства буржуазії й дідичів а створеннє державної влади виборної, відповідальної, одвічальної, контролюваної пролєтаріятом і всїма трудовими виборцями.

Ні земля у дідичів, ні власність у капіталістів і банкірів не булаб відобрана, наколи-б державний апарат не був взятий та перебудований самим пролєтаріятом вкупі з працюючим селянством. Таким робом, в політичнім життю комунізм, — це є диктатура пролятаріяту і працюючого селянства, себ то державна влада трудових кляс, котрі уневажнюють всяку иншу владу, котрі, згідно з нашою констітуцією, не допускають нетрудових елементов до влади.

Та це ще не все. *Комунізм, це є й під культурним зглядом також новий, доцільний, могутній світопогляд.*

Декотрі кажуть, що, мовляв, й ми за громадську власність також і ми за диктатуру пролєтаріята і селянства, але ми також і за релігію, і це намісці.

Опісля ми побачимо, о скільки воно справді так.

3. РЕЛІГІЯ — ЦЕ ВІРА В БОЖЕСТВО.

Що таке релігія? Релігія — це є віра в Бога, і тим вона грунтовно відріжняється від комунізма перш всього в тім значінню, що в комунізмі віри нема, там є *знання,* там є наукове пересвідчення.

Як наша партія казала, коли почалась Російсько-Японська війна, що та війна буде росіянами програна, це було наше передбачіння, оперте на наукових підставах. Як ми казали, коли почалась поражка російського війська, що наслідком побіди Японії буде в Росії революція, то знов — таки ми це предрекали без допомоги пророків. І те-ж саме що до світової війни. Вона була предречена, як предречено було і те, що за тею війною прийде світова революція. Це було предречення не на підставі віри, відкритъ, пророцтв і благовіщень, а на підставі *пересвідчення,* котре опералось на студіюванню життя, на фактах, на числах, на студіюван-

ню економічного і всякого иншого положення всього світа. А релігія,—це є віра, себто не наукове пересвідчення. А віра в що? Віра не в пролєтаріят, не в свободу, не в рівність, не в братерство. *Релігія, — це є віра в Бога, в одного або в кількох, який знаходиться далеко чи близько, але це є віра в Бога, себто уявлюванне що є вища істота, котра віруючим посилає добро, посилає кари, і котру віруючі повинні поважати, почитувати і за це в нагороду діставати ріжні ласки і привілєї, — ось що таке віра.*

Це треба твердо затямити.

Одного разу, я на такій лекції перевів голосування. Піднесли руки віруючі, але при тім оден пояснює: «я віру в братерство», другий: «в комунізм»... В комунізм, будь ласка, товариші, не вірте, ми віруючих принимати не будемо, бо в комунізмі треба бути науково переконаним, тут треба *знати,* а не вірити, бож вірити можна нині в комунізм, завтра — в чорта або в буржуазію, — тут не віра потрібна, а знання і наукове переконання. В усякому разі віри в комунізм не можна змішувати з релігією.

Релігія, — як вже саме слово показує, — є союз віруючих з божеством.

Так отже, чи можна погодити релігію з комунізмом? Чи можна погодити союз пролетарів всіх країн і одночасно союз пролетарів з божеством на небі? Як бачимо, перед нами цілком противні погляди: одні заявляють, що комуністи переслідують релігію, а другі кажуть, що ні, що релігія і комунізм сходяться. Оце ми далі й розглянемо в подробицях.

4, КОМУНІЗМ НЕ УТИСКАЄ СВОБОДИ РЕЛІГІЙНОЇ СОВІСТИ (СУМЛІННЯ), АЛЕ Й НЕ ПІДТРИМУЄ НІЯКОЇ РЕЛІГІЇ.

Таким чином, я відповів на два питання: що таке комунізм і що таке релігія, — тепер перехожу до третього пункту програми лекції — відділення церкви од держави і школи од церкви. І тут таки в тім пункті, я відповідатиму на питання, чи переслідує комунізм релігію а чи ні. Товариші, 23 січня 1918 р. по упливі трох місяців часу після побіди Радянської влади був виданий

той самий декрет, котрий викликує супроти нас безліч ріжних нарікань, — декрет про відділення церкви од держави і школи од церкви. Власне тоді патріарх Тихон спромігся написати брудну, чорносотенну відозву про те, що большевики розпочали «гоненія» на православну церков. За ним вся чорна братня піднесла рейвах і досі обвинувачує комунізм, що він збиткується над релігією. Я заявляю, що це низька, подла брехня людців, котрі призвичаїлись віками морочити темні народні маси. Що говориться в тім самім декреті, котрий ось я маю в себе, хібаж тут говориться про переслідуваннє? Ні, як раз саме цей декрет, наколи ви вдумаєтесь в него, забезпечує дійсну, властиву свободу совісти для тих, хто признає релігію, а не золотого тельця. Справді, погляньмо на цей декрет: *перший пункт* — церква відділюється од держави; *другий пункт* — за релігію, за ріжні релігійні погляди ніякого переслідування не має бути, і ніяких привілегій рівнож; *третій пункт* — кожний громадянин може визнавати яку хоче релігію або не визнавати жадної.

Хібаж це є переслідуваннє свободи совісти, наколи вам кажуть, ось хоч би й вам, тут присутним, впрост заявляють: ти хочеш вірити в дідька, — вір в дідька: хочеш в чорта то вір собі в него: в чорта чи в Бога, в Конфуція, в Будду чи в Бога, в кількох богів, в кого хоч вір, — тобі Радянска влада не перешкаджає; ти, правда, дивак, та всеж, наколи сумління тобі так підказує, то ніяких перешкод тобі не буде. Не те було колись, товариші, не те було за самодержавія, про яке мріють православні «пастирі», тратючі тепер своїх овець і заразом з вівцями золоте руно. Колись, за царя, я був довгий час невіруючим, але в пашпорті мусіло бути значено, що я віруючий, я мусив бути причисленний до якогось релігійного визнаня, і я записувався православним. І цей порядок православної церкви уважався свободою сумління. Та того мало, хібаж ми не знаємо про переслідування сектантів, старообрядців, котрі часто блудили не в такій мірі, як пануюча церква, але також блудили, але які, в усякомі разі, глибоко-щиро думали, бож вони за свої думи, за своє сумління клали жертву, отже, вони були щиро переконані. І православна церква з ними не панькалась, вона їх смажила на вогні, вбивала. Відо-

мо, прецінь, що оден з найшляхотніщих ватажків старообрядців, протопіп Аввакум, був живим спалений на вогні в Пустозерську, Печерського повіту. І коли робили жідівські погроми, звалюючі на жидів всі нещастя, котрі походили од царизму, то це називалось також свободою сумління. Коли дітям розбивали голови об каміння, пороли животи жінкам, дівчатам вбивали цвяхи і насилували іх, то це теж називали свободою сумління. А про нас кажуть, що ми утискаємо свободу релігії, коли ми заявляємо: «Робити погроми іменем вашої віри ми не дозволимо. Вірте і сидіть собі чемно. Проповідуйте свою релігію, коли вам це подобається, навіть звоніть в дзвони, ми вам не забороняємо». А що було колись супроти сектантів? Багацько тисяч духоборів-селян, котрі рівнож мали повно забобонів, але котрі хотіли, аби не чіпали іх віри хотіли жити вільні духом, були вигнані на Кавказ, а відтак ім прийшлось виїхати до Америки (Канада), і чимало жертв полягло, заки вони там влаштувались. Я не годжуся з духоборами, але я кажу, що переслідування іх є дійсно насилування свободи сумління, а тим часом духовенство тепер, обвинувчуючи нас тужить за часами, коли буцім то була свобода сумління, котру ми тепер придушуємо. Чим же ми її придушуємо, коли кажемо: «не чіпайте свободи сумління, дозвольте тим, хто не вірить, отверто казати, що не вірить, дозвольте тим, що не згідні з вами, старообрядцям, жидам, магометанам, визнавати віру не в такий спосіб, в який ви її визнаєте?» Ну і щож, чи справді яка будь влада забезпечувала так свободу сумління, як забезпечили її большевики?

Свободи цілковито не було, тільки тепер вона настала та дійсна свобода! Та тут повстає питання: чогож «святі отці» репетують, чому вони нас винують? Річ пояснюється дуже просто, ціла закарлючка тут в гаманці (оплески). Й справді, товариші, не ті викладені мною пункти відштовхують іх, вони з тим могли-би ще як небудь погодитись, наколи б йстояло тільки три пункти. Не в тому суть, а є щось важніще тут. «Ніякі церковні, релігійні товариства не мають права володіти власністю». Всі мастки істнуючих в Росії церковних, релігійних товариств проголошується народнім добром, а будинки і річи, призначувані для богослужних

цілей, переходять згідно з розпорядком місцевих властей, в безплатне користування певного релігійного товариства.»

І тут нам кажуть, що ми душимо свободу сумління тим, що ми буцім то конфіскуємо «святі» річи. Ні, ми цілковито нікого не пригнічуємо. Існує у вас парохія і є там у вас євангеліє і прочі річи, потрібні до богослуження, то, будь ласка, беріть, це вам належиться на підставі пункту декрета про церкви і доми молитви, але решта річей, будинки і грунта, — все це, розуміється, має належати до того самого народу, котрий це власним горбом витворив, а не до монахів, не до попів, котрі на те не працювали. Справді ,коли зараз «пастирям» тяжко розпращатись з величавими оселями, котрі в них суть, з цілими кварталами архирейських домів, з шпихлірами, з ресторанами, з численними складами, то, товариші, це цілком зрозуміле і в тім вся суть, найголовніща причина іхнього невдоволення. І тим гіршого невдоволення, що вони суть паразіти (дармоїди) виховані на пригнічуванню і брехні, в чім вони дійшли до останнього щабля нахабства. Гадаю, що маю повне право так казати, хоча тут напевно є й віруючі.

Ви пригадуєте собі митрополита Філарета? Цей шановний Філарет був проти освобождения селян від панщини. Чому? Дуже просто, і я вам зараз покажу чому. В 1764 р., в половині XVIII століття, у монастирів, у вищого духовенства опинилось 860,000 панщизняків-невільників, при чім у Синода 300,000, архирейські доми мали 130,000, монастирі, святі місця і представники тамтого світа мали 660,000 безплатних невільників, а при катедрах і церквах було ще 35,000 панщизняних душ. Зокрема при Троіцько-Сергієвскій катедрі було 106,000, при Александро-Невській 25,00, при Успенсько-Трифановськім монастирі 23,000 при Кирило-Білозерськім 21,000 панщизняних душ. І справді, коли ті паразіти мали панщизняних невільників, котрі проти них повставали так само, як й проти дідичів, і з котрими ті рабоволодарі чинили розправу так само, як її чинили світські поміщики, то як же його не уболівати за втратою тих дормових робітників? Ось чому Філарет був проти скасування панщини. І тому тепер, коли ми проголосили відділення церкви од держави, то це значить

що ми кажемо:«визнавайте собі що хочете»,крім тих, розуміється випадків, коли визнання не йде в парі з кримінальними злочинствами або контрреволюційними вчинками. Як хто небудь скаже: я так вірую, — і візьме «лома» та піде ломать замки, то це нами переслідується. Або як в котрійсь парохії або релігійній компанії плянуються контрреволюційні виступи, — то це ми також переслідуємо, але визнаванню євангелія, біблії, корана, талмуда і всього, що хочете, а рівнож всього, що з того випливає, тому ми нічуть не перешкаджаємо. Але соціялістична держава відмовляється підтримувати будь яку релігію, підтримувати релігію православну, яка колись панувала, держава також відмовилась, ось чому кричать тепер православні «пастирі» про «гвалтування сумління», — тут в дійсности, гвалтується, що правда, трохи кишеню, пуза, а вони кричать — гвалт, «гнет сумління!» Ось в чому полягає суть іхнього невдоволення і іхніх наклепів на большевиків, на Радянську владу.

В 1917 р. було виасігнувано з державної скарбниці 66,000,000 рублів для церков, митрополитів і т. п., а нині правительство відмовилось і заявило: «пощо я буду, зтягаючі податки з усього народу, з руських, татар, башкир і т. д., з православних, католиків, магометан, з ідолопоклонників (поган) і т. п., по що маю давати одній лишень православній вірі?» Навіть більш того, — вони тепер обурюються, а я скажу: «шановні православні христіяне, як вам не соромно було побирати з народньої кишені 66,000,000 руб., коли ви знали, що це зібране батогом і нагайом з усього народу, з усіх вір, а ви підходили до теї скрині, до тих грошей, просяклих кровю народньою і тягли собі 66,000,000 руб.» І ось Радянська влада сказала: «годі! Ніякої релігії ми підпомагати не будемо. Як що на стільки ваша віра потрібна і міцна, що за вами йдуть маси, то вони піддержуть вас добровільними датками, а пощо ми будемо давати добро, стягнене з невіруючих, з усіх, на якуб там не було релігію?» В тому рівнож корінь їхнього невдоволення. Незадоволені з того, що ми дозволили визнавати яку хто хоче віру і дозволили не визнавати жадної, та ще більш невдоволені з того, що від них відбирається доми і шпихліри, гостинниці, ресторани і склади, так як колись відо-

брано ім безплатних невільників; нарешті, незадоволені вони з того, що державне добро перестало текти в іхні кишені, а збірати нині зі своїх овець ім, товариші, не гаразд, бо вівці розбігаються, втікають, а доходи марніють. І ось тому то вони й кажуть: «большевики гнітуть свободу сумління».

5. КОМУНІЗМ ЗА СПРАВЖНЮ НАУКУ І ТОМУ ВИЗВОЛЯЄ ШКОЛУ З КАЙДАНІВ РЕЛІГІЇ.

Далі: «відділенне школи од церкви».

В нас рівнож й з проводу того багато дечого говориться: «з школи, мовляв, випудили релігію, «закон божий». Так, товариші, але це на тих таки самих підставах. Абож так само зприводу розпоряження про те, аби виносить з громадських установ образи та ріжні знаки поклонення якої будь релігії вони знова кажуть: це теж переслідуванне сумління. Та справді воно так не є, це власне й є повне забезпеченнє свободи сумління, рівне для всіх. Ми кажемо: для чого потрібні школи? А для того, аби ми мали наукове знання, без жадної релігії, бож релігія — не є знанне, для науки, і ми не маємо часу на те, аби морити дитину вашими допотопними язиками, вашими незрозумілими поясненнями богослуженння, допотопним співом, тоді як нашим дітям треба вчитись в крайному разі вміти співати свіцькі, революційні пісні, коли треба вчитись дійсної науки. Ні оден, прецінь, шановний попина не відмовиться від того, аби, прийшовши до дому, засвітить електрику. Ніхто не відмовиться, коли є потяг, сісти в него ніхто не покористовується «огненною колесницею» (вогненим возом) пророка Ілії, а всі, навіть «отці духовні» лізуть в потяг, в трамвай (сміх). Таким чином вони теж покористовуються наукою.

Або, скажім, доводиться писати, вираховувати прихід, розхід і так далі, треба все це вирахувати, треба знати арифметику, треба розуміти окружуюче нас життє, треба знати, що діється в иншіх краях, треба знати географію, історію ти иньше, для того, щоби не робить мильних кроків. А пам кажуть: «Ні, учітесь «Царю Небесний», «Спаси Господи», або «Пресвята Богороди-

ця» і т. п., на незрозумілій, старій мові написані слова. І ось ми сказали: «пощо нам навчати віри, коли школа створена для науки, для тої самої науки, з которої ви самі користаєте в першу чергу і, по друге, пощо ми маємо дозволяти навчанне одної релігії в нашій школі, коли релігій так багацько? Наука є одна, це та наука, погляди якої відповідають життю, а релігій дуже багато, божественних правд впрост не двигнеш з місця, так їх багато, пророків було стільки, що не перелічиш, так само й богів ріжних. Тому ми кажемо: «наколи ми дамо місце в школі релігіям, то тоді щож лишається — хіба зкласти наукові книжки на оберемок і дати драла з школи, а нам же треба знати науку про електрику, і таке иньше. Ось чому ніякій релігії в школі немає місця, але це не значить, що релігію переслідується.

У нас в Тулі (місто) є церкви, є їх коли не «сорок сороков», то сорок в усякому разі, сорок великих будинків, де ви можете балакати про вашу віру, а ви плачете, що вам відобрано школи. Ось які ви захланні: там нарід обовязанюсте і тут хочете народнім коштом теж саме робити (оплески). Або обурюються ще тим, що ми змушуємо «святі» образи виносити з громадських будинків.

Правда, є дуже багато богобійних людей, навіть й серед працюючих, як то я бачив тут в фабриці виробу зброї, там такі вам святощі, що годі: вписять «святі» образи величезні, лямпи перед ними, порох стирають, доглядають їх, далеко краще як людей, і, розуміється, що людям з старосвіцькими поглядами, це не довподоби, що виносять образи. Так в тій фабриці робилось віками, і як закули їх в кайдани, то й тепер ще тяжко їх розкути, особливо з кайдан релігійних. Уявіть собі тепер зелізничі стації (двірці) або якісь иньші громадськи установи. Уявіть, я, скажім, магометанин, прихожу на стацію, дивлюся: стоїть величезна скриня, загороджена гарно, віск палять, — питаю, що це таке. А ось віруючі якоїсь релігії поставили. Я скажу тоді: «дозвольте, я свого Магомета поставлю». Відтак прийде буддіст і свого Будду на колінах поставить. Опісля прийде кальмик и скаже: «Чим же я гірший», і свого Бога вихне. Опісля ще прийде католик і скаже: »у вас Христус не правдивий, я свого поставлю».

А там прийде визнавець Конфуція і скаже: «що ви тут понаставляли всякої погані, ідолів, ось вам справжний бог». Щож нарешті в нас вийде: стація зелізнича, а чи музей старовини?! (оплески)

Так, отже, товариші, я кінчу пункт лекції і на поставлене питанне відповідаю: нічуть наш закон, цей дійсно революційний декрет, не утискає свободи сумління, — противно, цей закон як раз допомагає ще навіть щиро віруючим, щиро від душі, а не від кишені віруючим, він дійсно дає змогу вірити так, як хто забажає. Вже тепер, коли держава не підтримує духовенства, коли з народніх коштів, зібраних з усіх, не дається нікому, коли шпихліри і доми відобрані, то тепер вже з грубих вирахувань до них не підуть, до них підуть тільки щиро віруючі. Вони ще повинніб бути нам вдячні за те, що ми їх увільнили від всіх матеріяльних річей, і особливо повинні бути вдячні за те, що ми ім помагаємо поводитись дійсно після евангелія. Таже в євангелії вони самі осуджували ті доми, шпіхліри і прочі «тлінні богацтва», вони завжди говорили, хоч правда не про себе, а про других, що, молвляв, ось як тяжко багатому дібратись до царства божого, легче, казали вони, верблюду протиснутись крізь вушко ігли, але не зауважали того, що самі належали до богатих. А ми тепер вказуємо що богатому тяжко дібратись до царства небесного, тому що власність хапала за ноги, і ось, для того, щоб влегшити той вхід туди, ми й видали цей декрет (сміх, оплески). Ще, товариші, маленький додаток — числа, котрі свідчать про те, як ім не гніватись на нас, хочаб не із за свободи сумління, а із за свободи рабунку. Ось в одній книжці тов. Данилова «Чорне Вояцтво», так пишеться: «припустім, що наші владики, наші милостиві архипастирі, — працюють круглий рік. всі 366 днів, При тих умовинах в них буде слідуючий денний «зарібок»: у тверського митрополита около 110 руб. на день, у казанского і володимирського — майже по 137 р., у херсонського — більш як 205 р., у московського — 222 р., у київського — 230 р., у петроградського — 710 р., у новгородського — 842 р. на день, себто, 25,000 руб. місячно на старі гроши. Як же ім тепер не казати, що обмежується свобода митрополитського сумління?

Від одної Тверскої часовні, куди вся біднота йшла, митро-

полит побирав 45,000 р. готівкою. Нещасні, обдерті, попавші в розпуку працюючі, або викинені за поріг життя, котрих я часто бачив біля тої часовні в Москві, вони несли свої останні копійки, і з них виростала ціла гора грошева — до 100,000 р. нарік, і ось підходить митрополит і каже: «з 100 руб. 45 належиться мені», і побирав собі 45,000 що року. Але тих доходів од Іверської ми не ліквідували, вони самі себе зліквідували. Я часто переїжжаю мимо і бачу, що біля Іверської порідшало. Але скарбову платню я навів через те, що вона з усього народу зтягалась, — і ось вона зліквідована.

І тепер вони кричать. Їм мало того, що вони від Іверської дістають, зі всяких добровільних жертв дістають, ім шкода що не дістають ще з народних доходів, з кожного віруючого і невіруючого. Отже відповідь ясна: ми не утискаємо свободи сумління. Власне тепер для щиро віруючого як раз запевнено свободу сумління: можеш вірити, можеш не вірити. Перше для православних були ріжні привілеї і в наукових інстітуціях і на державних посадах православним давали першенство, — якаж це свобода сумління! А тепер, дійсно, як раз свободу сумління заведено.

Розуміється, товариші, пиьша річ деякі виконавці. Наколи виконавці декретів Центральної Влади розуміють по своєму тут і там творять наспля, а такі часом траплялись, то це, товариші, інша справа. В декреті про це не говориться, Центральна Радянська влада того не одобрює, а противно, таких добродіїв вона тягне до одвічальности. І з нашими радянськими робітниками, особливо з комуністами, безжалісно будемо поводитись на випадок переступлення ними закону, бож вони повинні знати свої закони в першу чергу — це їхне правительство, вони настановлені, вони вибрані, вони одвічальні, і коли вони допускаються гидоти, то, розуміється, ми насамперед їх тягнемо до одвічальности, але це не є дійсні представники Радянської влади, а дійсні представники кажуть і роблять так, як в декреті написано. І кожний, хто прочитає і належно зрозуміє, скаже, що свобода сумління тепер дійсно забезпечується і того нігде досі в цілім світі не було і в Росії, ні за Церетелі з Керенським,ні за паньскої влади. Лишень теперь це твердо, непохитно заведене.

6. ЯК ПОВСТАЛО І ЯК ЗМІНЯЛОСЬ ПЕРВІСНЕ ХРИСТІЯНСТВО?

Тепер я перехожу до питання про походженнє христіянства.

Наші теперешні христіяне і особливо, розуміється, ріжне духовенство, покликаються на те, що вони всі свої «святощі» проповідують на підставі євангелія.

Вже Толстой, вже сектанти доказали не раз, що це є впрост шахрайство і фальш, що вони з євангелієм не мають нічого спільного. Ті сектанти і толстовці, кожні на свій лад, були ближче до євангелія, хоча теж в дебри ріжні залазали, але христіянське православе вже в такім стані, в якім дожило воно до революції, нічогісінько спільного не має з євангелієм.

Що таке євангеліє, що таке Ісус, що таке його вчення? І тут, по перше, мушу сказати те що наука доказала, що точних відомостей, історично доказаних даних про те, що Ісус істнував, що власне він так жив і поводився. як то говориться в тих чотирох зошитах, званих євангеліем, нема; по друге, що ті чотирі зошити євангелія почали писати що найраніще 50 років після смерти Ісуса, наколи та смерть дійсно була. Далі, хто записував? Тоді друкарень не було. Черенок і машин не було, тоді просто перепищики від руки переписували, при тому звичайно бувало таке, як це доказали наші історики відносно літописі; оден пише одно, а другий переписує по свойому, не подобається йому що написав попередний, він поправляє, де йому видається мало, він додає від себе, і виходить новий твір. Так творилась ціла біблія і так само творились книжки євангелія. Тому особливо довіряти ім ми не маємо підстави, тому то вони так й суперечні, як сама біблія.

Товариші, навіть нині, коли в нас є преса, коли є друкарні, коли можна провірити, то й нині ще ми бачимо, що брехня і наклепи розповсюднюються впрост ради інтересу. Так, приміром «союзні держави» в своій пресі розповсюднюють про Радянську владу ріжні несотворені річи, впрост сміятись хочеться, коли вони оповідають, майже як за старих часів, що в Росії по вулицях ходять білі медведі під банановими деревами. Це в сучас-

ній пресі, а щож то було в старі часи? Оден пише, другий не вірить і пише по своєму, третій порівнує і додає від себе, а четвертий каже: «неправда, зовсім не так воно було». —І починає одно вичеркати, друге вставляти. І так були записані ті чотири книжки євангелія, котрі одна одній перечать і в котрих дуже багацько взято з старих байок инших релігій. І наколи ми навіть припустимо, що була така особа як Ісус, то в усякому разі все те, що про него оповідається, ледве чи правдиве, але з другого знов боку, з того документу, котрий всеж таки глибоко цікавий і повчаючий, ми можемо богато дечого добути, є проти сучасного урядовго христіянства.

7. ЯК ПОВСТАЛО ТЕ ВЧЕННЯ, ПРИ ЯКИХ УМОВИНАХ?

Те вчення повстало тоді, коли жидівські трудящі маси знаходились під жорстоким і подвійним гнетом, під подвійною пресією своєї власної аристократії — буржуазії дідичів і підприємців, котрі їх рабували і під утиском чобота римської імперіялістичної диктатури, котра олицетворялась в особі генерал-губернатора Понтія Пилата. Обидва ті тягарі душили народні маси, і після всієї блуканини того нещасливого народу, після всіх катувань, коли то жидів до неволі забирали й били, вбивали та рабували, — після всього того жидівські маси дійшли до повного відчаю, до розпуки і чекали якого будь виходу й по старому вірили, що те визволення прийде не через них самих, не через їх організованність, а через одну особу. Віднайшли місце в письмі, де говорилось, що з роду Давида прийде цар Месія, котрий їх визволить, і хапалась за кожного визначного чоловіка. Положенне мас було застрашаюче, що ми бачимо з деяких сторін євангелія, многі з тих місць особливо характерні під тим зглядом, і тут можна до певної міри довіряти, коли оповідають, що на кожному кроці можна було стрінути екзекутора або його агента, які збірали податки і від яких сховатись не було впрост змоги. І навіть до тих бідаків, якими були Ісус та його найблищі співробітники-пропагандісти, коли ті бідолашні люде ходили вулицями, — то й до них чеплялись, аби вони платили податки. Відтак в єван-

гелії оповідається, що були біснуваті і Ісус вилічував іх. Ви погляньте на другий бік справи: де ті біснуваті брались? Таких біснуватих остання наша війна дала тисячі. . .

Це були нервово-розстроєні під впливом жорстокого гнету, подвійного тягару юдейського землеволодіння і римського імперіялизма. Маса була придушена, ремісники (пролятаріяту, в нашому розумінні, там не було) були придушені і чекали, що ось хтось прийде, хтось спасе іх. Чому з роду Давида? А тому, що Давид був колись вибраний своїм народом на царя і «не пірвав звязків з масами», як то тепер висловлюються. Про него зберіглись гарні спомини. І коли появився Іоан Хреститель — людина, що провадила чесне, пристойне життя, котрий жив в пустині, годувався дідько зна чим, одягався в шкіряну чи там шерстяну одежу, — маса відразу причепилась до него і знов таки не на себе покладає надії, а до него простяга руки і каже: «ось ти, можливо, будеш тим спасителем, про якого нам казали». Йому довелось відпиратись: «не я, хто небудь иньший — він, певно, швидко вже прийде». . . Судячи після легенд, він був чесною людиною. І з'явилась иньша дійсно визначна особа, наколи вірити оповіданням, котра відразу прикула до себе увагу, — Ісус, так само безжалісно суворий до себе, серіозний, але глубоко передбачувавший і впливовий, очевидно, на всіх, з ким йому доводилось стикатись. Ось з'явився він, і про що почав він говорити: зовсім не так, як нинішні попи балакають говорив він: «трудящі і втомлені (себто працюючі і пригнічені) приходьте до мене і я вас потішу». Він просто звертався до працюючих і пригнічених, він іх гуртував довкола себе. Відтак ми знаємо, як він любив дітей. Ми знаємо, коли діти приходили до нього і тиснулись а апостоли відганяли дітей, то він казав: «нащо забороняєте, нехай приходять». Як раз так як у нас в Радянській Республіці кажуть, що діти — це наші найкращі приятелі, найперша наша надія, так й він казав: «пощож забороняти ім, нехай приходять, й вони повинні бути в нашім товаристві».

А далі відношення до женщини, теж саме. Ми бачимо, як бували випадки, коли деякі женщини, можна здогадуватись про це, пробували спокусити його, він здавався таким визначним,

многі дивились на него занадто з своєї точки погляду, він змушував їх зміняти не тільки подібний погляд, але й самих їх змушував змінятись. Приміром, після балачки з ним самаритянка перемінюється в пристрасну агітаторку і уряджує в сусідньому селі масове віче і він тоді сказав до своїх учеників: «дивиться, яке богате жниво перед нами». А яке було в Ісуса відношенне до державної влади? Нам тепер часто кажуть сучасні церковні християне, що Ісус казав, що треба властям коритись. З чого це видко? Це видко з того, що Ісус, мовляв, зайшов одного разу до сотника і опісля взагалі не прповідував повстання проти царя. Але ж він виразно заявляв ученикам: «ви знаєте, що князі народів панують над ними і вельможі володіють ними, але між вами хай так не буде» (Мат. 20 гл. 25-26 ст.). Коли підходили за податками, він питав: «Як ви думаєте, треба платити земському цареви ці податки? І ухвалювали між собою, що не треба платить, але щоб уникнути непорозумінь на тому грунті, зловлють рибу і платять, можливо, не золотою монетою з риби, але самею рибою платили. Безперечно, до царської влади було від'ємне відношенне, але в звязку з тим ми мусимо сказати, що це був провідник мас, або вірніще, це був провідник бідаків, по части люмпен-пролєтаріяту, себ то людей, викинених за поріг життя, що й показується з його слів: «погляньте на птиць небесних, — вони не сіють, не жнуть, не збірають в житниці, і отець ваш небесний годує їх». Або в другім місці: «не думайте про завтрішній день, а думайте перш всього про спасенне душі, а решта все саме з себе прийде».

Таким робом, це не був провідник пролєтаріяту і не був це революційний провідник, тим більш, що він проповідував визволенне через царя, що цар прийде і що він сам цар, отже шляхом царизму хотів спасти, і спершу тільки жидівський нарід хотів він спасти, а не всі народи. Ось як він відповів одному язичнику: «чого б я мав йти до других. коли я післаний спасти синів дома Ізраїля». Значить, це був націоналізм, шовінізм — визволенне через царя зверху, а не через трудящі маси, а тому соціялістом-комуністом ми Ісуса признати не можемо. Але разом з тим, розуміється, з тих картин видко, товариші, що він всеж таки

вийшов з бідаків, з нутра працюючих, тай його родина була родиною ремісника.

Він був приятелем женщин і дітей і всіх гуртував довкола себе — це було безперечно. І якоюж іронією це звучить, коли нам кажуть, що власне тепер, сучасне православне духовенство або католицьке, що буцім то вони є дійсними наслідниками Христа, що вони опираються на євангелії. Нічого спільного немає, а ріжниця ось в чому: Христос звертався до працюючих, якими у нас суть по селах бідаки, середняки, в містах — пролєтаріят, та ми знаємо, до кого вони звертались на селі: до куркуля, до дідича, а в місті — до буржуазії. Пригадайте собі врочисті свята, пригадайте Великдень, Різдво і т. п., до кого на перший день йшли, до працюючих і пригнічених? О, ні, йшли туди, де їм більш заплатять, де краще нагодують, напоять, значить звертались не до працюючих і пригнічених.

До царської влади у Христа було обережне відношенне, так наче б то він не міг говорити *проти* імперіялістичної влади і за теж не можна було говорити: *за* не можна тому, що так неначе б то він був проти, а *проти* не міг тому, що сам назпвався царем і як раз на той гачок його й зловили, що він, мовляв, був, «царем Юдейським».

А нині покликаються на «Царя Юдейського», операються на євангеліє і тому, — нехай живе Миколай Романов або якийсь инший вирід! Правдою є, що апостол Павло, бувший гонитель-кат християн, перейшовший відтак в ту, так би сказати, партію, й говорив вже инакше. Так як й многі угодовці, що перейшли до нашої партії, полишають при собі багацько дечого з того, що вони визнавали, так й він почав навчати те, що передалось йому, почав проповідувати: «немає влади не від бога», «корітесь не тільки за гнів, але й за совість», «раби, корітеся панам, не тільки добрим, але й злим, не тільки через страх, але й через сумліннє», «діти, слухайте батьків, жінко, слухай чоловіка», «чоловік є головою жінки, як Христос є головою церкви». Ось що проповідував Павло, — «бувший Савл». В його проповідях зауважається не рідко те, що проповідували «святі отці» на Вселенських соборах. А нині архипопи вхопились за це дуже радісно і

забули про все те, що після легенд, говорив Ісус, і тямлять тільки те, що треба гнути спину перед царями. І дійшло до такої гидоти, до такого цинізму, що під час богослуження, коли то переносяться служителями Христовими, те саме, що має, після них, в тім таїнстві, буцім то перетворитись в тіло і кров Христову, вони в той саме час споминають «найблагочестивійшого, найсамодержавнійшого государя-імператора», далі «найблагочестивійшу, найсамодержавнійшу государиню імператрицю» і це як раз саме тоді, коли доконують божеську тайну, в той сам час вони споминають катів і розпустниць. Через те, товариші, і в великім і в дрібницях урядові християне не мають нічого спільного з тею книжкою, на котру вони ж самі покликаються й операються. Вони операються не мозком, не розумом, а брудним чоботом. Вони взяли ту книжку і, цілковито забувши те, що в ній говориться про бідаків, — хоча невірно, не науково, та всеж таки говориться, — вони це вичеркнули з памяти і полишили тільки те, що їм на руку, аби прилучитись до державної влади, щоб записувати «на свої душі» рік річно по 65 міліонів, щоб мати шпихліри, гостинниці, доми і тому подібне.

І навіть дрібниці розгляньте. Цілком раціонально вказували сектанти, коли казали нашим духовникам: «ось ви змусіли жовнірів клястись евангелієм, але ви розкрийте і дивіться, що там пишеться — «не кляніться всує». І до якого ідіотізму дійшли і до чого забрехались ці представники християнства, що беруть книжку, в котрій є написано: «не кляніться ні небом, бо воно престол Божий, ні землею, бо вона підніжже ніг його, а хай ваше слово буде: так, так; ні, ні». А попи взяли книжку, оправили в золото, аби закрить зміст, і кажуть салдатові: повторяй: «клянусь хрестом і евангелієм». Як же його клястись евангелієм, коли ним самим заборонено? І мало того, скільки місць, де говориться, що річ не в довгій одежі, не в тім, щоби постити, а в тім, щоби, як говориться, по товарищські, по братерські відноситись до працюючих і пригнічених.

У нас, особливо останніми часами за царя, коли народні маси почали з недовіррям підозріло відноситись до духовенства, почали розвиватись і хори, і мистецтво, й церкви почали буду-

вать при допомозі архитектури, малярства, почали урочистості заводити в богослуженнях. Чому це робиться так? Це робиться так тому, бо ніхто нині не вірить, що вони божі посланці, що вони посередники між нами а Богом, і аби нас переконати, що вони особливі люде, що це не куркули в довгих сутанах, що це не преосвященні політикани, вони запускають бороди, довге волосся, одягають сутани, носять золоті і срібні хрести, надівають на голови якісь чорні коновки або золоті макітри (оплески). І все це товариші, для того, аби переконати нас, що перед нами не звичайна людина, а перед нами ніхто иньший, як самий ангел «во плоті». Чим далі, тим все більш вони тими зовнішними відзнаками покористовувались і до них пристосовувались.

Але ми, товариші, повинні зрозуміти, що христіянство, — це не було революційне вчення, це не був комунізм, це не був соціялізм, — це були початки кооперативного руху, абож «комітетів бідноти», не освячені науковою теорією пролєтарської клясової свідомости; це були паростки руху, засудженого на невдачу, — незорганізованого руху, та всеж таки такого, який вийшов з осередку працюючих мас, до них зверненого, судячи після тих байк шляхотних проводирів.

Я вам прочитаю для порівнання знамените місце з послання апостола Іакова, а з другого боку — з послання ап. Павла.

Ось соборне посланне Іакова 5-та глава. Зверніть увагу, як воно начинається, мало що не так, як наша проклямація.

«*Послухайте ви богачі,* плачте і ридайте над злиднями вашими, що надходять. Багатство ваше зогнило і шати ваші міль поїла. Злото ваше і срібло поржавіло і ржавчина ця буде свідчити проти вас і пожре тіло ваше неначе вогонь, ви зібрали собі багатства на останні дні».

Ось платня, здерта вами з робітників, оравших поля ваші плаче і плачі женців дійшли до слуху Господа Саваофа».

Розуміється, тоді всі були віруючі і покладали надії на «Господа Саваофа». Та важне свідоцтво, що додаткова вартість й тоді безмилосердно здиралась, що ті панове були запопадливі «на дурничку», так як й наші православні «христіяне». І ось Іаков просто і отверто каже: «гей, послухайте ви, богачі»... Ви

почуваєте тут погрозу і зненависть, і просто вказується суть рі-
ней, що робітникови віддавалось не все те- що він виробляв.
аков просто вказав, що в робітника забірають те, що він виро-
бив, затримують платню, не виплачують її, але він при тім жа-
ліється Господу Саваофу, що розуміється, нічого не помага. А те-
пер послухайте, що каже ап. Петро, — цей підголосок ап. Павла.
Отже, *коріться всякому людському уряду* для Господа, чи то
царській владі, чи то правителям, як ним посиланим на одмщен-
є лиходіям і на хвалу добротворцям, бо така є воля Бога. Слу-
и, з усім страхом коріть ся панам, не тільки добрим і лагідним,
також лукавим. (перше послан. Петра, 2 гл. 13-18 ст.)

Тут ані словечка на оборону працюючих. Навпаки, просто
оворіться: вас в баранячий ріг гнуть, а ви піддавайтесь, бо та-
а воля Божа! (сміх).

Та це ще пусте в порівнанню з тим, що виробля ап. Павло.
ь, приміром, посланнє до Ефесян, послідній розділ:

«*Діти! Слухайте своїх родителів у Господі, се бо по прав-*
». Не те щоб любить, а слухайте — насамперед. Опісля: «Ра-
и! слухайте панів своїх по тілу зо страхом і «трепетом» в про-
оті серця вашого, як Христа». Як же це в простоті серця і —
страхом і трепетом?

Відтак в посланні до Тимотея в 2 розд.:

Отже, *передусім прошу творити молитви, прохання, моль-
, подяки за всіх людей, за царів і за всіх що мають власть
об тихим і спокійним життєм нам жити у всякому благоче-
ії і чистоті, се бо добре і приємно перед спасителем нашим
гом».*

Значить, «за царів» і за всіх «що мають власть», а вже та-
тихе і спокійне життє: з вас, працюючі, деруть лика неначе
шпи, а ви всеж молітеся за царів і за всіх, що мають власть.

Опісля в 6 розд. посл. до Тимотея:

«*Раби, що під ярмом, нехай уважають панів своїх достой-
ми всякої чести, щоб імя Боже не хулилось і наука*».

Навіть віруючі були панами. Все таки невільництва не ка-
валось, — так вони розуміли свою науку про рівність. Нарешті
в посланню до Тита: «*слуги своїм панам щоб корились, у всьо-*

му догаждали, не відказуючи. Нагадуй їм, щоб начальства і власти слухали і корились».

Хто це такий: сельський дідич, піп а чи апостол Павло? Ну та ще й багацько с подібного иншого до наведеного тут. Христіянство не було з початку старим вченнєм, якимсь виразьним видержаним віровизнаннєм, — як можна здогадуватися після оповідань, дійшовших да нас, воно постійно змінялось. Спершу те вченнє переслідували, а опісля й переслідувати не було що коли то за Константина «рівноапостольного» до решти вже вибили увесь дух пригнічених і працюючих з християнства. Христіянство почистили, поповили, підліпили — тепер можна було проголосить його державною релігією і можна було самому імператорові-катові приняти християнство. Опісля так звані вселенські собори до решти його «очистили».

І ось що цікаве. Лишень через 300 років після Христа вина шли «мощи», перше жадних мощей не було, а коли осиково кілка в первісне християство забили, тоді почали ось такі штуки венції видумивать, бо поредчували, що маси за церквою не пі дуть. Коли церква сталась державною, то чим було затримати маси? Тільки огидним, підлим ошуканством. Тут то й заведено мощи, про які я ще буду говорити.

Та для того, щоби зрозуміти всю безпідставність тих поглядів, котрі ми визнавали колись і од яких многі не можуть відкатись й сейчас ще, для того треба розглянути сучасне християнство.

8. ХРИСТІЯНСТВО ОСТАННІХ ДНІВ: СЛІПА ВІРА В БОГА ТА В ЙОГО НЕЙМОВІРНІ ЗДАТНОСТИ.

Передусім скажу про догмати. Тих догматів фундаментальних, корінних у православної церкви є три. Я балакаю про православє і буду є критикувати зовсім не через те, що мені подоється якась инша віра, — наколиб мені довелось говорить де там, де більш жидівського населення, то я б показав, що значить іхня релігія, магометанам показав би іхню релігію, а тут православних більше. І я говорю про православну віру.

Перший догмат—вченнє про єдність божества і потрійні

в особах; другий — про гріхопадение і викупление; третій догмат — про безсмертє і вискресение і про суд з вічними муками і в вічними нагородами.

Візьмім тих три основні догмати, сущність іх в усіх релігіях однакова, ріжниця лишень в тім, що в жидів, у магометан не має потрійности в особах, та це не важне.

В чім же полягає суть першого догмату? Ось що говориться в катехизмі тогож таки самого рабоволодаря Філарета «Бог є дух, вічний, всеблагий, всезнаючий, всеправедний, всемогучий, скрізь перебуваючий, незмінний, вселюблячий, всеблаженний». Ось які якости божества. У инчих релігій, розуміється, дещо відмінне, але сущність скрізь та сама чи то йде мова про Егову, про Аллаха, Будду, а чи про инчих богів. Але так як робітнича кляса більш заражена православними забобонами і несе на собі більш ті старі кайдани, то прийдеться говорить головним чином, про православє (голос: тут багацько жидів), і головним робом через те, що проти нас агітує не жидівство, а православне духовенство, тому ми повинні розглядати найболючійше питанне, а не те, щоб загалом студіювати — загально студіювати, товариші, немає часу.

«Потрійність осіб». Вже з дитинства ,коли дитина приходить до школи, ій кажуть: «Бог оден, а осіб три». Що таке Бог? Особа. Але як же воно так, він оден і в трох особах. І ніхто, скільки я не допитувався, скільки я книжок не читав, щоб доглупатись що це воно значить, ніхто не розуміє, а про те вбивається в голови всім, починаючи від 7 чи 5-ти літного віку: «Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий». І ось, між нишпми, Бог Отець посилає Бога Сина на землю страждати. Бог Син молиться, що б його вибавив Бог Отець від того страждання. Та же коли Бог оден, а лишень три особи і одночасно не три Боги, а оден Бог, то виходить, що Бог Отець післав Сина, але як Отець і Син одне і теж саме, то Бог післав самого себе і, значить, страждав сам Бог Отець і, страждаючи, перед тим як його розпяли, молився до Бога Отця таки, себ то до самого себе молився, бож Отець і Син одно і теж саме.

А дух Святий невидимо знаходився при хрещенню. Алеж

Дух Святий є теж Бог Син, значить, що й Дух Святий хрестився, а тимчасом він був над Богом-Сином і над ними вчувся голос: «Ти єси Син мій возлюблений, в котрому моє благоволеніє». Це значить, що всі були окремо і всі були одно і теж саме. Це така плутанина, де не то що дітям, але й дорослим тяжко щось второпати, тай самі проповідники з тим не вийдуть на лад.

І щоб ми довго не розбірались, нам кажуть: «Розуміється, це дивним видається для звичайної людини, але це боже відкриттє, і тому всім не дозволено це розуміти». Та всеж воно для здорового людського розуму не може бути чимсь инчим як впрост таки несенітницею.

Та не в тому суть, товариші! Погляньмо далі, як характеризується християнського бога: «Бог є дух вічний, всеблагий, всезнаючий, всеправедний, всемогучий, всевидячий, скрізь пебуваючий». Ось які якості приписується божеству. І тепер ми питаємо віруючих. що воно таке, чим пояснити нам слідуюче: Бог всезнаючий, значить він все наперед знає; Бог всемогучий, — значить, він все може зробити; Бог, вселюблячий, — значить, люблячий людий, котрих він сотворив, значить, він повинен би зробити для них все, щоб було як найкраще. А щож ми бачимо в дійсности? Хібаж ми не бачимо, що ті вчинки, які описуються в святих книгах, від початку до кінця були найвиразніщим абсурдом, найвиразніщим блудом і супровождалось все те кріававими, неймовірними жертвами для людства? Багато не буду доказувати, — візьмім потоп. Розуміється, потоп — це легенда, байка, але припустім, що ми в те повірили, що значить той потоп був і, тим більш, що він був всесвітний? То це ось що значить: Бог сотворив людий і першіж люди на другий день не сповнили його декрета і їх за це вигнали з раю. Зараз після того почало розмножуватись людство і... зіпсулось. Бог подивився, подивився і каже: «непотреб якась вийшла з людей, треба їх потопити», і став ся потоп. Ви тільки уявить собі: Бог всемогучий, всеблагий, вселюблячий, всевидячий, і т. д. і з другого боку — потоп. І хто мав погибнути: худоба, звірі, котрі не винуваті були в людських гріхах; та й не тільки звірі, а чимало дітей, багацько підростків, котрі зовсім не знали, що їхні старші зіпсу-

лись. Тай, нарешті самі, старші, — вониж були сотворені Богом, він міг ліпше сотворити їх і не зробив цього.

Він *передбачав,* що вони зіпсуються, то на щож він їх творив? На те, що би вони трохи покрутились на землі, а опісля всіх їх потопити, як щурів? (оплески) І ось починається потоп: з землі вода підноситься, з гори паде 40 днів, 40 ночей неустанно падає дощ, потоки ллються, та не такі, як тепер при соніпному світлі, коли ми знаємо, що спадуть вони і скоро устануть, а такі потоки, котрі пухли, підоймались все вище й вище — і все вище карабкались женщини, діти. Вилазили на високі дерева; вода покривала іх, вони тонули. Вилазили на високі скали-гори. Разом з ними лізли ріжні гадюки, змії, удави, леви і пантери. Вони ратувались, і матері, пробуючи ратувати своїх грудних дітей, лізли все вище, а вода йшла за ними... Многі покидали дітей. Вся рідня поділилась, погубили одні других. І у всіх жах перед очима, бож підоймається якась прірва, якась безодня. І були крики, був плач, доки все не заспокоїлось та не настала бажана для Бога тиша. Щож це значить? Він був всеблагий, всевидячий, всемогучий? Ні, це значить одно, що він нічогісінько не бачив — абож не хотів бачити, нічого не хотів зробити для людей, абож просто його нема і не було.

Візьмім друге, візьмім послідню імперіялістичну війну, — що вона дала? Працюючим і всім народам вона нічого не дала, крім знищення, страхіття і, крім того, дала десять міліонів передчасних могил за чужу справу. Десять міліонов найздоровшого цвіту зпоміж робітників і селян цілого світу було вирвано з життя і кинено в передчасні, десь там розкидані по чужих краях, нікому невідомі могили. 10 міліонов! І в купі з тим 6 міліонів калік полізло по світі. По селах, по містах, скрізь, на жах і відчай родичів полізло 6 міліонів. А разом з раненими — 30 міліонів потерпівших. А разом з зацікавленою в тім рідпею це — сотки міліонів.

Нащо це було? Бог це передбачував? Розуміється, після даного определення, передбачував. Він — вселюблячий, значить, він любив, він повинен був помогти людям, але помочі немає. Він всемогучий, міг все зробити для людей, так як й міг все

кепське передбачити, і про те він нічого не зробив. То для чого ж ці страхіття? Православна церква і иньші кажуть: «це Бог випробовує».

Випробовувати може який-будь державний муж, керувник, радянський робітник. Часами ми випробовуємо декого, чому? Тому, що ми не всезнаючі, нам треба випробувати. І ми в усякому разі не випробовуємо в такий спосіб, як то робив Бог. А нам кажуть: «для випробування, аби дізнатись о скільки терпеливі люде». Так, наколи було випробуване, то, дійсно, можна переконатись, що люде терпеливі, неначе стадо рабів, тільки це показало випробуване і більш нічого. І показало ще, що Бог — не всевидячий, не всезнаючий, не всеблагий, не всемогучий, не вселюблячий, абож впрост його нема, його видумали.

Підемо далі. Жовтнева революція... ми думні з того здобутку, гордимось Робітниче-Селянською владою і маємо на те повне право, й маємо чим гордитись, але це дісталось нам не малими жертвами, боротьба тріває й досі і нищуться створені ціною великої праці-зелізниці, фабрики, заводи, люде самі нищуться стомлені, виснажені боротьбою, працею. Салдати падають на фронтах, народне добро марнується на знищенне, аби тільки оборонитись, аби тільки не повернули назад дідичі і капіталісти, аби тільки затриюмфувала праця і сама влаштувала своє життя. Пощо були жертви, чому Бог не міг зробить так, щоб не було дідичів, щоб були всі рівні, вільні люде працівники?

Нащо нам своєю працею, боротьбою комуністичної партії, приходиться добиватись, аби більш-менш зносьний лад в усім світі був, аби устала війна, згинув визиск безробіття, убожество? Нащо ж нам доводитися боротись, коли є Бог, котрий все бачить, котрий всіх любить, котрий все може? Значить, знов-таки, товариші, або ж він нічого не бачить, або нікого не любить, а лишень ненавидить, або, товариші, він не всемогутний, не має ніякої влади, немічний, або, його впрост таки нема, його видумали.

І куда ви не поглянете, ви скрізь спіткаєтесь з тим самим. Я знаю як многі робітники, замучені, у котрих плечі стерті тим рабським терпіннем, я знаю, як вони все ще взносять руки до

Всевишнього, подібно ап. Іакову, який каже: «спасеннє в Саваофі», але коли це було, щоби Саваоф поміг, щоб вибавив від мук?

Звертаючись туди, ми забуваємо за землю, за свої інтереси, а тимчасом лишень тут наш вірний шлях до побіди. Отож, оце вам перший догмат, що Бог такий то а такий, ї що це, — мовляв, доказується такими-то а такими текстами св. письма. Ні, товариші, ми повинні вхопити за обшивку проповідника і сказати: «ти не в книжці, не в тексті дивись, а ти на фабрики, на заводи, піди на фронт, піди до панщизняків селян і подивись, чому воно так робиться, як це стосується з вашою характеристикою бога». Цього, розуміється, вони не пояснять, вони покличуться на инчий текст, скажуть: вийшло все це через те, що людей Бог сотворив добрими, а вони стали злими і т. д. Щоби на те не покликались, ми перейдемо до слідуючого догмату — про гріхопадення і викуплення.

9. ЖОРСТОКА КАРА І БЕЗХОСЕННИЙ ВИКУП.

«Смерть сталась через одного чоловіка в світі і через одного ж чоловіка, т. є. Христа, ми від неї спаслись.»

Як ми вмерли через Адама, так воскреснемо через Ісуса» — оце збиває з ніг всіх тих сидячих на Біблії, вона розкривас такі чуда про те, як написана та книжка, де, коли, ким, звідкіля, що почерпнуте. Та ми припустимо, що буцім то це все правда і божеська істина, і ось розглянемо той догмат про гріхопадення. Нам кажуть, що всі людськи страждання, нещастя, уся тяжка праця, все це із за того, що Адам зогрішив з Евою, він вкусив плоду з такого дерева, що давало божеську пізнанис всього, і добра і зла. Ось в чому буцім то причина. Коли б того було не зробили, тоді ціле життя булоб инше.

Але, товариші, яка картина була там? Бог сотворив людей, Адама і Еву, пустив їх до раю і сказав: «ось дерево життя, ви можете годуватись плодами його і відтого ніколи не вмрете. А ось є деревце, чудове деревце і дуже цікаве, але ви його не чіпайте, бо наколи тільки доторкнетесь, то вмрете, «смертю вмре-

те». Це був декрет № 1, котрий взагалі люде пізнали, як тільки вони появились на землі. І, розуміється, та молода пара людей (Адам і Ева), можна сказати, була цілком непрактична. А тут буцім-то змій ім відкрив і відкрив, між иньшим, правду: «вам Бог що сказав, що вмрете? — неправда, він вам збрехав, ви не вмрете, а будете дійсно знати все, так як він сам знає, — і добро і зло. А если він вам призначить смерть за те, що ви в него знання вкрали, зрівнялись з ним, то це справа инша, але за одно це смерти не буває, а будете ви знати і добро і зло, будете ви самі, як боги». Та же перше, після Біблії єдиного Бога не було, а були «боги», по жидівські «Єлогим». Змій сказав правду. І ось Бог каже: «о, Адам і Ева вкусили і зробились такими, як ми, знають добро і зло! Так ось же вам: щоб ви не жили вічно, щоб не зрівнялись з нами, ми вас адміністраційним порядком випудимо з раю». (Сміх). І іх випуджено. При ім ясно, що писав про це чоловік, в котрого в хаті була в усім і завжди винна жінка. Подивіться, товариші, як комічно це змальоване. Виходить так, що Адам був властиво не при чому. Бог блукав по саду і шукав, де сховалась грішна парочка. Нарешті знайшов іх в якихсь кущах, і питає: «ну й щож, голубчики?» Адам відповідає: «я тут не при чім, сй Богу, не при чім (оплески), це ось все вона, та сама особа, котру ти мені дав». Звалює вину і на Еву і на Бога (оплески). Зразу видко, хотіли понизити женщину, але по суті, коли вдуматись, піднесли її через те, що Адам показався боягузом, не хотів знати добра і зла, а Ева як тільки почула, що каже змій, пішла, зірвала яблоко і дала тому йолопові, Адамові. Вони закусили, ну і Адамови теж сподобалось. Де хто тлумачить, що полове зближення з того починається, але про це Біблія нічого не каже, і таких річей не слід приточувати, де мова йде про пізнання. Отже, змій сказав правду, а Бог збрехав. Ось які були обставини. Адам і Ева не просили, щоб Бог іх творив. Йому самому, видко, скучно зробилось, і ось він сотворив світ і людей. Люде були недосвідчені, не знаючі, а Бог поставив ім перед очи маняче дерево і сказав, щоб не чіпали. Наколи б хоч був не казав, а то взяв тай сказав, що це за чудесне дерево, тільки, мов, не чіпайте, Боже сохрани. Розуміється, вони й збились з

пантелику. І ось ми знов маємо до діла не з всеблагим сотвом, а з справжнім катом, — о скільки, розуміється, ми віримо в ту байку. Вже не кажучи про адміністративне висланнє з раю через страх, що Адам і Ева будуть їсти плоди і будуть знати добро і зло і ніколи не вмруть, тому що вони заживали й від «дерева життя», через що їх вигнали і поставили жандарма при брамі, аби не пускав нікого, але, крім цього що було? Ви пригадайте те місце, друге, на наше щастя, якого не викинули переписчики, не догадались, але де то говориться: «ех ти, Адаме, я ось так гарно на тебе дивився, багацько сподівався від тебе, а ти, показується, не сповняєш моїх декретів. І ось за це я виганяю тебе, ти будеш смертним і всї нащадки твої, і всі пра-пра-нащадки, всі будуть мучитись страшенною непосильною працею. Ти будеш працювати і це тебе буде мучити. В поті, в крови чола твого ти будеш заробляти шматок хліба. Ти будеш сіяти хліб, — земля ж родитиме ріп'яхи колючі. І він це сказав не тільки відносно Адама, а відносно всіх будучих поколінь. Чиж це справедливо? Хіба бодай оден кат додумався до того? Революціонерів переслідував царат, з коса поглядав на всю рідню іхню, але всеж таки й він ще не переслідував потомків революціонера. А Бог переслідує. Адам вже сказав, що то зробила Ева, котру дав сам Бог. І взагалі він міг сказати: «по щож нас такими негідними сотворив і опісля на нас ріжні кари?»І наколи навіть винні, то хіба можна на всі покоління вину перекидати?» А що Бог сказав Еві? Він сказав ій таку річ: «за те, що ти спокусилась гарненьким яблочком, трохи покоштувала, то ось що тобі за це: «роди в болях дітей». Що це значить? Так як для Адама його праця перемінюється в каторжну працю для всіх нащадків, так і для Еви і всього потомства радісний мент родженнія дітей переміняється в дійсні муки: «Будеш в болях, в муках родить дітей ти і ціле твоє потомство». Товариші, ви лишень поміркуйте, чиж будь який не то що всемилостивий, всеблагий Бог, але навіть вирост чоловік, може сказати таке? А нам ту неймовірну, дивачну

до комізму глупоту видають за догмат. Женщини, що тут знаходитесь, знайте, що коли ви родите в муках дітей, то це через те, що колись там, хоча Бога ніхто не просив творити їх, Адам і Ева переступили декрет № 1 з'їли якесь там яблоко.

Шановні віруючі, звяжіте кінець з кінцем. Наколи вірите в православні догмати, то знайте, що ви покарані, що женщини засуджені родити дітей в болях і муках, через те, що колись то були Адам і Ева і вони там щось зробили і через них пішли всі кари на всіх, на міліарди людей, котрі після того народжувались.

Чиж можемо ми після того уважати Бога за всеблагого і т. п:. І разом з тим, хібаж можемо ми сказати, що це є догмат, себ то незмінний закон Божий, а не впрост собі вигадка?

З другого боку говорять про викуплення. Адам і Ева зогрішили, а ось «Ісус» викупив, повиснувши на хресті щось зо три години.

І знова безглуздя перед нами. Ну, добре, люде зогрішили, їх покарано, пощож було ще Сину Божому, та й ще так добрій людині, якою його малюють, йти на муки, страждати, висіти на хресті, молитись, щоб чаша страждань пройшла мимо? Пощо була продайність Юди і все инше? Бог всемогучий, скрізь перебуваючий, міг якось инакше направити свої блуди, а він вигадав такий страшний спосіб.

Для того, щоби направити злочин, треба було, щоб на землі ще багато гірший й страшнійший злочин стався, щоб самого Сина Божого замордували: І буцім би то це помогло? Зовсім ні. Він повисів — повисів на хресті, помучився, а болі, страждання, муки, лишились на далі. А хіба всі до раю дістаються? Знов треба до попів йти, знов треба причащатись, платить ім, з ними торгуватись, тільки після цього до раю діб'єшся. Нічого ті страждання не дали. Нас спасли всіх загалом, а кожному з окрема доводиться мати до діла з попами. Милує цар, най не шкодує псар, як то кажуть. Ісус потерпів і спас всіх, а духовна особа каже: «ні, як що від мене перепустки до раю не дістанеш, то й край». Хоча Ісус спасав, але це не важне, а ось наколи *в мене* висповідаешся *і заплатиш за це,* тоді підеш до раю». Ясний абсурд.

10. «ЗАГАЛЬНЕ ВОСКРЕСЕННЯ І НЕБЕСНИЙ «ШЕМЯКІНСЬКИЙ СУД.».

Тепер перехожу до третього догмата — про безсмертність та про Небесний Трибунал з вічною карою та вічними стражданнями. Тут також справа не легка. Та тут вже прийдеться звернутись дещо за помічу до науки.

Безсмертя, кажуть, є, і, кажуть, буде страшний Суд і всі ми воскреснемо, і не тільки душі воскреснуть, але й тіла. І навіть пояснюють, що й звірята всі воскреснуть точнісінько так само, як й люде, ну та Бог з ними. Але що тіла наші воскреснуть, а душі безсмертні, це нам кажуть. Тепер звернімось до науки і спитаймо: «Як це — можливе, чи ні?» Загальне воскресення з тілами? — о, ні, це зовсім не можливе» Ми, розуміється, цілковито розчаровані. А чомуж не можливе? Дуже просто. Що значить людсько тіло? Коли чоловік вмірає, воно розкладається, розпадається, переходить в почву (грунт), з грунту в рослини, в звірята. Деж поділись всі міліони мерців після війни? З них, товариші, як це не жаль, гарненький врожай хліба буває — чоловік своєю кровю і тілом угноює землю. І значить, тіло людини переходить в землю, в поверхність землі, а звідтам, через коріння рослин в звірят, а звірят їдять люде і, таким робом, ми в посередній формі, побічно, кормимося тілами наших предків. Не кажу вже про такі випадкі, як палення тіл. Приміром Бебеля спалено, і жменька попелу переховується в окремій посудині. А деж поділась решта? Згоріло, то єсть з тих елементів (складники), котрі були, з домішкою кисня повстали нові, і ми дихаємо тим повітрем і в нас частина кисня переходить в кров, і многі з нас причастились священним порохом товариша Бебеля. Так, отже, де воно, — те тіло? Воно розвіялось по цілому світі, ним дихають звірята, рослини і люде. А ті, котрі були в землі, вони знаходяться в нас. І уявіть собі, яка картина стане нам перед очима, коли в нинішну ніч, як тільки ми

розійдемось по домам після нашої лекції, а тут зненацька, в той сам час гуде труба архангела — милости просимо на «Страшний Суд». (сміх). Розуміється, наше положення буде дуже вигідне. Нам що-ж, зодяг, що попало, взувся, наколи вже вспів роззутись, тай гайда, зараз таки, не оглядаючись на страшний суд. Та цілком инша справа з тими, котрі повмірали, скажім, сім тисяч років тому назад, — ось яке іхнє положення, коли від іхніх тіл нічогісінько не лишилось, коли ми іх з'їли, коли вони розлізлись по рослинах та по звірятах? Тоді, товариші, ми зрадіємо і наше положення буде добре в першій хвилині, як тільки що зараз зберемось та підем, але наколи окремі кісточки пічнуть з могил вилазати, та пічнуть приставати до нас: «позвольте, скажуть, ви йдете, як порядні люди туда, а ми як?!..— У де кого кості лишень позістали, у декого пасмо волосся, і це все у вас, віддайте нам: оцему ось віддайте кості, тому он голову». Ми пічнемо відпиратись: «йдіть до біса, а ми як будемо?» — і тут, чого доброго і до бійки може ще дійти. І, можливо, ми швидче прийдемо на розправу Трибуналу, але слідком за нами то кісточка, то кавалок тіла притягнеться. Що це? — скажемо ми. Воскресші тіла прийшли на суд Божий разом з душами? Я певний, що душі, коли подивляться на такі тіла, скажуть: «а нехай йому, ми краще без тіл обійдемось» (оплески).

Так ось в оцім випадку наука просто каже: це немисливе, це не до здійснення, тому що в нас же елементи всіх наших померших предків, і, значить, тіла воскреснути не можуть. Та це ще не все. В цьому догматі про воскресення є ще й друга сторона, котра доказує що хочете, а тільки не те, що Бог — вселюбячий, всемогучий і т. д., і не те, що це божеське провідіння, істини десь з неба одержані. Нам кажуть: страшний суд, трибунал, направо і наліво відлучать козлиць і овець, одних на вічні муки, а других на вічне блаженство, раювання? Це значить — без кінця, це значить — ніколи не скінчиться. Та це ще не все. Що значить рай? Уявім собі, що раніще чи пізніще я або тов. пред-

сідатель, або тов. стенографістка, абож хто будь з нас умремо і попадемо до раю, або всі члени місцевої комуністичної партії, котрі нині на лекції були, попадуть до раю... Ми розуміється, будемо дуже раді, що попали в таке упривілейоване положення але всеж ми зацікавимося насамперед клясовим складом сучасного райського громадянства. Там є апостол Петро з ключами, він поведе нас і буде казати: «дивіться. яке блаженство-раювання»... А ми скажемо: «почекай, товаришу, це опісля, а ось ти нам скажи, як би це ми могли побачити Карла Маркса? А другий з нас тут прибіжить і скаже: «а деж тут т. Бебель?» Ви що мислите, яка відповідь буде? Вам скажуть: «що—о—о? Що таке? Та цеж розбишаки, безбожники, рабівники, то ви хочете, аби вони тут були? Та ви самі чи не большевики часом будете?! Ми скажемо: «о, ні, ми нічого, ми так собі, .. а всеж покажіте, будь ласка, хто тут є: ми хочемо розібраться і дізнатись, яке у вас клясове громадянство, а чи кляси знесено?» — «Як це, нам скажуть: «знесено?» Та же ось подивіться». І щож ми побачимо? — Воскресші тіла тих самих архиреїв, спекулянтів, куркулів, поліцаїв, тих самих дерунів і всіх тих, котрі навіть своїх кревних обдирали, і всіх прочих капіталістів побачимо, фабрикантів і дідичів, котрі рабували ціле життя своє робітничі маси і котрі перед смертю вспіли післати за попом, духовник запричастив їх —і все «як корова язиком злизала». І вони будуть оправдані, хоча грішили чимало, але за те висповідались перед смертю — і тепер все — як найкраще з ними.

Уявіть наше положення. Ми скажемо: «значить, наших немає нікого? — «Як це ваших?» — «Та ось вам членська книжечка» — «О, у вас книжечки, ви комуністи! — І зараз же будь ласка, забірайтесь звідтіля всі, і зараз нас, розуміється, відвели б до пекла. І наколи-б й не відвели, то ми б самі урядили збори й ухвалилиб резолюцію: що в такій брудкій поліційній атмосфері лишатись не можемо, прохаємо перевести в дещо здоровше місце. Але нас звідтіля викинули б й без того.

І ось опинились ми під брамами пекла. Які страхітні видовища після райських: чуємо скреготання зубів, чуємо як сковорокди стукають і смаженим мясом тхне. Відчиняються темні двері, а нас ведуть туди, ведуть вже не ангели, а чортяки. Починаємо озиратись, орієнтуємось. І зненацька бачимо: «ба, а тиж звідкіля? — Вмер на засланню в Туруханську, а ось тепер сюда попав, так трибунал засудив: на вічні муки». І починаємо далі дивитися: всіх наших привели сюда, і Маркс, і Ляфарґ, і всі инші тут. Як же це, за що? «За те, — кажуть, — що ми буцім то були розбійниками, рабівниками, та й попів не признавали, не признавали й божеських істин»...

Починаємо там жити, Починають нас мучити — кожного по своєму, кого на сковородні пісмажувать, кого за язик вішати. І товариші, певно, що це не легенькі муки будуть, але, здається все ж таки краще бути в пеклі, ніж в тій атмосфері, котра пануватиме в раю. Тепер уявить собі, що минає якась хвилина. Нам гаразд між своїми, хоча, розуміється, легальних зборів не дозволяється, трохи душновато, ну тай і не приємно, що правда, коли гаком зачепить вас за ребро якайсь там чортяка. Мине років 40-50, — і ми, нарешті, пішлемо делегатів до головного чорта з нашого відділу і спитаємо його: «скажіть, будь ласка, як нам розумити, чи швидко це скінчиться, чи ні». — «Що скінчиться?» — Та ось ці страждання». — «Не мені це знати, зверніться до раю». Ми підходимо до телефону, викликуємо котрого будь придверника, херувима, чи там апостола Петра і питаємо: «скажіть, будь ласка«... — В чому річ? Звідкіля?» — «З пекла».— «З пекла? Чогож вам треба? — «Ось скажіть, будь ласка. Нам тут дуже гаряче і зноваж ті прокляті чортяки при кожній нагоді надоїдають до неможливости, то сковородами, то кліщами, а то впрост пхають нас в котли з гарячою смолою... Скажіть же будь ласка, чи швидко це скінчиться?» — «Як це, чи *швидко скінчиться*! — Та же позвольте, ви вирок чули, чи ні? Який же був вирок? *вічно*! — «Ну щож там вічно, а скільки це років бу-

де? — «Як скільки? *Вічно!*» Ми, розуміється, покрутимо-по
крутимо головами і підемо знова смажитись, димитись і т. д., пі
ля всіх приписів чортівської програми... Мине оттак міліар
років, і тоді ми звернемося знов до головного чорта, до головк
верха, відтак знов до раю і спитаємо: «міліард років ми у ва
димимося, перетворюємось в задимляну шинку і ковбаси, — ч
скоро вже цему кінець?! Нам відповідять: «міліард років. В
хочете кінця? Та же ще не починалось, і ви не розумієте, що та
ке вічність. Та же вічність, це значить—кінця немає і не буде!

Так отже, товариші, за те, що ми тут були, скажемо, зло
чинцями, розбишаками, нехай навіть найбільш очайдушними
шкодливими впродовж, припустім, 50-100 років нашого життя
нас чекає кара. Алеж при чім тут вічні страждання, безконеч
ні вічні муки, з одного боку, і при чім тут блаженство-раювання
тих самих поганців і спекулянтів, котрих ми тут в нас тепер по
розганяли? Чому як раз вони в першу чергу мають попадати ту
ди, в те саме раювання, хоча там скучно і нудновато, ну та все
їх там не підсмажують? Чому це так? Ще раз я вам пропону
поглянути і вдуматись в ту правду, котру нам не наука дає,
євангеліє і попи. Я вам пропоную подивитись й поміркувати, ч
не справді — божеська правда, а чи впрост тільки залякування
рабів ради страху щоб вони часом не збунтувались?

Власне для залякування рабів все це видумане. Не на не
бі, а в сальонах, в царських кабінетах придумане це все для то
го, щоби тримати непокірні маси в послуху. Визнаючі це все
ви підтримуєте буржуазію і прочих всіх її поплечників, а поп
підповідають: «потерпіте, щож вам це коштує, — а на тім світ
вам буде за вашу покору вічний рай, а инакше вічні муки». Об
разок наляпали: Юда з торбинкою у чорта на колінах сидить
«Мовляв, дивіться що вас чекає, — проти капіталістів, дідичів
не виступайте, не підносьте збруї, бо на тамтім світі буде вам
ще гірше» Ось для чого видумане — для дідичів, для капіталі-
стів, щоб вас до решти закабалити, а ви уважаєте це за божу

правду. Ви лишень поміркуйте, що значить *вічно* і хто одержить вічне раювання і хто вічні мукі і за що? Як би то воно так сталось, наколиб справді навіки ми поселились в цім пекельнім Туруханськім краю, то будьте певні, що ми міліард років не сиділи-б з заложеними руками. Спершу нелегально, по критому, десь там в запічку, кутику друкарню заложили-б і нелегальну проклямацію видалиб. Карл Маркс був би з нами і всі инши великі організатори, і ми дуже швидко счинилиб бунт та завелиб й в пеклі совітську владу. Опісля дібрались би й до неба, до раю, всю ту публіку з него поразганялиби й проголосили б й там совітську республіку. (Оплески).

11. ЧОРНА МАГІЯ СУЧАСНИХ ДИКУНІВ — («ТАЙНИ І ОБРЯДИ»)

З головними догматами я покінчив, тепер перейду до *тайн*. Я знаю, що коли будемо про це говорити, то многі добачуть в тім образу. Мене дуже тішить, що тут таке свідоме відношення до того питання, і тим більш, товариші, що я звертаюсь виключно до вашого розуму і єдино на тім операюсь.

Я не буду говорити про всі тайни. Візьмім для прикладу *тайну хрещення*. Від самих пелюшок хрестять людину, відтак вона уважається приналежною до православної церкви, абож в жидів те саме, обряд обрізування, це — два чоботи, пара. Який сенс в тому, товариші? Немовлятко пристає до християнського товариства, вступає до християнської партії. І ось, поміркуйте, чи ж це не комічно? Уявить собі, хіба ж це не було б смішне, як би припустім, я, прибувши сюди і довідавшись, що у когось з тутешніх комуністів народив ся синок, котрий не прожив ще й години, і я звернув ся-б до нашого предсідателя тов. Камінського й сказав: «ви чого дивитесь, треба ж його до партії вписати». Він скаже: «До якої партії, що це таке?» — «Ну та якже, не вжеж ви не знаєте ухвали нашої щоб будувати партію на зразок православної церкви? Зараз таки впишіть! Хреста не

потрібно, це не наше знамя, а в усякому разі треба картку з нумером виписати і піти на хрестини» — «На які?» Та ось виписати в члени партії, повісити на шею бирдочку з карткою № такий то і заявити, що дитина від нині належить до Російської Комуністичної Партії (большевиків). Цілковито те саме у віруючих. Немовлятко ще нічогісінько не розуміє, а його возьмуть, занесуть до попа, а опісля принесуть до матері і кажуть: воно вже наше. І особливо попи радіють, бухнувши немовлятко у воду: «воно, мовляв, прилучене вже до нас і від нас не втіче». І щоб воно було дійсно «наше»—ось йому два сторожі, хрестний батько і мати, які мають пильнувати, щоб воно не забольшевичилося». Це, товариші, забавно, що вписують до християнської церкви немовлят, котрі абсолютно нічогісінько не розуміють.

Або візьмім другу тайну — *священство*. Це особливий обряд, при котрім божа благодать сходить на священників, архиреїв і инших посередників між рядовими членами церкви і небом. І ось в чому суть тайни полягає? Суть полягає в тому, що благодать сходить, що ходять довкола престолу, цілують кути, опісля читають молитви, відтак вбірають і, нарешті, посвячений виходить вбраний в ризи, яко священник або архиєрей, а народу проголошують: »Ви що, не зауважили? Благодать зійшла!».

Відтак тайна *причастія*. Нам кажуть, що в келиху (чаші) є дійсне тіло і кров Христові. Тимчасом, кожний з нас знає, що це просто собі шматочки хліба білого і вино Та ось в тій тайні особливо наука стикається з релігією. Чому? Тому, що наука каже: існують на світі ріжні заразні хвороби, існують баціли, бактерії і тому подібні малесенькі звірятка, котрі переносять хворобу з одного організма в другий. І наука гігієна, зокрема, не радить нам з одного посуду їсти. В останніх часах наука не лише постороннім, але й матерям забороне цілувати малесеньку дитинку, а то тому, що цілком здоровій дитині може передатись зараза через ті поцілунки, наколи мати хора або як мати, скажім, кудась ходила, де небудь випадково торкну-

лась рукою, захопила діфтеритну бацілу, опісля доторкнулась обличча, а до дому приходить, поцілує дитину і передає як раз заразну бацілу. Ось чому гігієна каже: частіще мийте руки і рідше цілуйте — навіть залюблені одно друге. А в «тайні», що робить ся перед нами? З одного келиха одною ложечкою вгощають цілі сотні немовлят. Теж саме коли до одного образу, або до одної, наперфумованої, можливо, спершу, попівської або архипопівської руки припадають, й цілують або мощи губами в одно місце цмокають цілі десятки тисяч осіб і цілі сотні років, — я вже не кажу про те, коли згризують цілі гроби, — та це ж росповсюднання зарази на маси людей. І те ж саме в тайні причастія, в тій найбільшій тайні, як нам казали. Наука наша підходить і суворо каже: «ви можете вірити в що хочете, але я вам заявляю, що ви через ту тайну передаєте баціли, заразні бактерії; я, наука, своє зробила, а ви міркуйте і рішайте самі». І ось, товариші, це розуміють многі духовні особи. Коли я жив в Архангельській губерні, мені довелось балакать з одним священником, я спитав: «як ви, шановний отче, на це задивляєтесь?» — «А я так, каже, задивляюсь, що це дійсно небезпечна штука, тому я після кожного причасника кладу ложечку в кипячу воду, яку я завше тут, при собі, маю». Я сказав, що це ще не все, — є бактерії, котрих не година вбити ваша напів застигша вода, і відтак хібаж ви можете при очах причасників, тим більш додавати щось дезенфекційне, вам впрост треба відмовитись. Але факт той, що він вживав того средства проти зарази. І многі лишень криються, але, розуміється, переконані, що передається зараза. І ось коли ви самі на науковий грунт станете, то переконаєтесь, що тут науки і релігії погодити не можна. Я не кличу вас «вірити» в науку, я даю вам до вибору: релігія говорить про тайну, пропонує цілувати руку і з одного келиха одною ложечкою їсти, а наука заявляє: через це ви розносите заразу. Наука каже: хочете, — вибірайте святу тайну з бацілами або здоровля без бактерій.

Не буду балакати більш про тайни, а перейду до слідуючого пункту того такі самого християнства, скажу дещо про *обряди*. Тепер як раз нас дідько поплутав в Вербницю заниматісь такими питаннями. Ну, ось вам, встановлено піст. Це є відомий звичай чи там обряд, котрий дуже характерний для всіх релігійних визнань. Вам кажуть: в певний час в році, що найменш, раз в рік, ви зобовязані постити, говіти, сповідатись, причащатись. Після того ви очищаєтесь від грехів і на слідуючий раз, коли нагрішите, можете те саме зробити. Я спитаю вас: що це таке? Через що Богові подобається, щоб в мене було в жолудку пусто? Через що Богові неприємно буде, коли я, особливо в той час, попоїв би собі мяса, хліба, ще де чого вхопив би і радісним кроками, як говориться в письмі, пішов би гуляти, працювати або хоч би й каятись. Та ні, кажуть, багато краще, наколи в тобі буде лишень бараболя та редька, це помічне для спасення. Ну, добре. Тепер, значить, постимо, терпимо, опісля приходимо сповідатись, знов повстає питання: по що я повинен казати якійсь сторонній людині все, найглибші свої думки? А за царського самодержавя було таке, що коли скажем дещо відносно заговору або кримінального злочинства, то зараз буде знати жандармерія. Та вже не кажучи про те, чого я піду до якогось чужого чоловіка і пічну розмазувати! Я, мовляв, згрішив в тім а в тім, коли ж я знаю, що передімною незнайко, не розуміючий часто навіть свого писання, чоловяга, котрий в життю своїому цілком не може служити приміром? Я піду і буду казати, що я ось такий то гріх зробив, а він мені скаже: владою, даною мені од Бога, я прощаю гріхи твої. Що за кумедія! Ніяка свідома людина на це згодитись не може.

12. ЧУДА ГОКУСИ — ПОКУСИ І ЧУДА — НЕБИЛИЦІ.

Тепер скажу дещо про чуда. Тут ми, наперед скажу, вступаємо в таке море тьми-тьмущої, що нам впрост доводить ся лишень з жалем покивувати головою. У нас в Царицині, ще перед війною, було таке «чудо». Розійшлась чутка, що на базарі знай-

шовся чудодійний образ. Чудо полягало в тому, що якийсь мерзотник шпигнув ножем образ — образ був Божої Матері, — і з него буцім то потекла кров. Духовенство було не від того аби не використати «чудодійний» образ і тим збільшити свої прибутки, але деякі заявили, що треба розслідити. Дійсно, бачили, що образ порізаний і на порізаному місці кров. Взяли ту кров і положили під мікроскоп. А мікроскоп — то така штука, котра многі шахер-махерства викриває. І мікроскоп сказав: я бачу, що це кров не людська, а худобяча. По складу крови під мікроскопом видко, чи з скотини її взято, а чи з людини, — тому то й пізнають за допомогою мікроскопа, коли трапляється якийсь підозрілий злочин і знаходять засохлу пляму крови, чия це кров, і коли, припустім чоловік скаже: це я різав барана і капнуло, — то, подивившись крізь мікроскоп, ми скажемо: ні, голубе, брешеш, це людська кров. В цьому випадку з образом, була кров худобяча, очевидно якийсь різник кольнув ножем, налив крови і сам сповістів, що відкрився «чудодійний» образ.

І багацько таких «чудес» оповідають про далеке минуле: той сонце спинив, той по воді ходив, цей кіньми на небо заїхав і т. п. Я міг би вам розказати цілі легенди. Але я скажу вам зараз просто, що всі ті «чуда», наколиб навіть вони справді були, в дійсности нічого не варта в порівнанню до науки. Наколи комунізм затриумфує в цілім світі, — а це буде, — значить, війна устане, жертв од війни не буде, хороби і смерність зменшаться, ось це буде «чудо«. Нині в передовіших країніх, де кращий лад заведено, там смертність на одну тисячу людий річно припадає яких девять — дванадцать, а в решта країнах тридцять. Так ось чудо в чім поляга: не в тім, щоби когось звести з постелі, одного — двох воскресити, а чудо полягає в тому, щоб маси спасти і дати їм життя.

Я візьму вам для прикладу ось ще таке «чудо» до певної міри «Ноїв ковчег». Ковчег Ноя рік і десять днів пливав по воді, і спаслись всі звірята по парі нечистих, по сім пар чистих. Можливе це чи ні? Ноїв ковчег, говориться в Біблії, був деревляний,

в довжину сто сажнів, в ширину чотирнадцять і в височину девять. Релігія не признає походження людий від звірят, вона каже, що з тих родів, котрі були сотворені, істнують лишень такі, що спаслись в Ноївім ковчезі, цей ковчег рівняється двом невеличким пароплавам. Ной, розуміється, міг поміститись, але я спитаю чи могли там вміститись всі ті про яких каже Біблія? Що прийшлось туда помістить? 14 штук коров, 14 овець, 14 кіз 14 кур і півнів, по парі свиней, відтак пару коні, пару слонів, пару жираф, пару тигрів, пару носорогів, пару гиен, пару шакалів, псів, та не звичайних псів, але ріжних пород, відтак пару щурів, пару мишей, тараканів, бліх і т. д. і т. п., відтак пару орлів, пару ворон, галок, качок, гусей і т. п. Та це ще далеко не все, треба ж було й поживи для них набрати й видавати бодай по картковій системі (сміх).

Та як слоньови не давайте після четвертої категорії, все ж такі йому треба покласти оберемок сіна чи там якихсь инших рослин, а лев буде ричати — давайте йому теля. Там були всі породи звірят, які тепер істнують, бож релігія не признає Дарвіна, а каже, що опісля розмножились ті породи, котрі зберіглись після потопу в ковчезі Ноя.

Але ви уявіть, коли взяти ной звірячий світ, котрий ми знаємо, як він міг поміститись в об'ємі ста сажнів, та же навіть по одному екземпляру і без поживи, без фуражу він ніяк не міг вміститись?

Відтак Мойсей і жреці фараона творили чуда, тільки Мойсей показався спритнішим від них. Оповідають про ходження по воді, про голос з неба і т. д., але все це зломаного гроша не варта в порівнанню до того, що дає наука. Кажуть зір вилічувався. А нині наука знає такий спосіб лічення сліпороджених, коли людина, не маюча зору, шляхом легенької операції дістає зір. Або були такі вилічування: був спараліжований чоловік на ноги і він пішов. А я вам скажу, були випадки, коли у чоловіка заболівала кістка ноги, відбувався гнилістий розклад костей,

одно слово, кість до нічого не здатна, а мясо здорове. І ось деякі лікарі робили так: у людини, померші 12-20 годин тому назад, випиловують свіжу кість, а у живого випиловують гнилу, викидають і вставляють кість од померщого чоловіка, котра ще живе, тому що кість після того як серце перестане ділати не умірає зараз таки. Після того кість зростається, і людина починає ходити, як на своїх власних ногах. Це наука робить.

Відтак — «голос з неба». Що значить для нас голос з неба, коли у нас не тільки з неба, а ось з Парижу чути. Сидить в Парижу радіотелєграфіст, викликує Лондон, балакає собі через величезну далечінь, як би в одній хаті. З Ейфелевої вежи в Парижу на десять тисяч верств довкруги елєктричні фалі розходять ся. І можна в любу хвилину чути що дієть ся в Парижу. Так, в Москві одного разу в Центр. Екзек. Коміт. було засідання і хтось говорив, що щойно Томас був у Пішона, вийшов від нього і сказав те а те. Там радіотелєграфіст постукав, тут відбилось, і ми через десять хвилин все знаємо. Ось це, дійсно, чудо. Або оповідають, як пророк Ілля на своїому возі попер на небо і подорозі скинув свою одежу, а Елісєй, котрий, імовірно, давно мануфактури не діставав, підхопив її собі. Ціле людство було убоге, голе і босе, ціле людство було під гнетом визискувачів і ось тішились такими чудами. А ми кажемо: вперед до світла, до науки, і та наука дасть вам більше чудес, ніж там.

Ось, приміром, ходження піхотою по воді. Нині у нас пароплави дві-три тисячі людей везуть, — це, дійсно, чудо. Абож — яке чудо для нас пророк Ілля! У нас на аероплянах літають не пророки, а найзвичайнісінькі собі людці, дуже спритні, що правда, хлопці, і скільки хочете літають з одної країни в другу, не гірше від пророка Іллі. Це знова таки чудо, наукове чудо. А візьміть астрономію. Нам кажуть: пророки — то, друге, третє, але багацько пророцтв не справдилось, та й ті, котрі справдились, як показується, були видумані вже після того, як події від-

булись. І ось нам кажуть астрономи, що через стільки днів, годин, хвилин на такому то а такому місці неба побачите комету чи планету. Вона за міліони верств від нас, а ось в таку то а таку хвилину вона буде тут. Це — пророцтво, предсказання, котре справджується. Або кажуть, що ось буде сонішне затміння, — Це значить, що воно буде і воно настане. Це — пророцтво, котре безумовно справджується. І ще більші «чуда» показує наука, коли каже, що сонце, або Сіріус, складається ось з таких то а таких складників, там є залізо і инші хемічні елементи, котрі є тут. У вас очи більшають од здивування. Який пророк це сказав? Нічого подібного — не пророк, а є прилад, який зоветься спектроскопом, котрий розклада проміння планет і показує дуже легенько склад тих планет чи сонць. І тому не потрібно ніякого голосу з неба: ми сидючи на землі, знаємо, як рушаться планети і як обертаються, як рухається сонце вкупі з землею довкола. Один вчений дивився, дивився на свої вираховування і каже: «на цьому місці неба повинна бути планета». Почали шукати за помічу труб і винайшли НЕПТУН. Ось це, дійсно, чудо. Так починається людська можливість передбачування. А в нашій Комуністичній Революції починається вселюдська солідарність, котра приведе людій до дійсного всеблаженства.....

13. «НЕТЛІННІ МОЩІ» ЧИ ПІДЛЕ ШАХРАЙСТВО?

Тепер я хотів би сказати дещо про мощі. Та певно ви й так читали про це (голоси: «просимо, просимо»). Товариші, про мощи тепер немало пишеться в газетах. Треба читати уважно ті ревеляції, аби зрозуміти, до якого низького, брудного шахрайства може доходити релігія в спробах одурманити працюючих і підтримати визискувачів .

Ревеляції почались з Тихона Задонського і Митрофана Вороніжського. Іхнім «нетлінним» тілам кланялись, іх почитали

за святих десятки поколінь одурених рабів. І лишень тепер, при Радянській владі селяне і робітники підійшли до старих скринь і відкрили «святощі».

Що ж показалось там?

Читаю в «Ізвєстіях» В. Ц. Е. К. з 19 лютого: «*замісць нетлінних мщей св. Тихона — чучело (опудало) з вати і подушок, обмотане шовками і марлею, вкрите підрясником, расами і ризою...*

«*Друге чучело (св. Митрофана) з вати, (бавовна), марлі, бандажу, подушок і шовку.* Як у Задонського, так и у Митрофана в опудалах на місце голови знайдено *зотлілі черепи, котрі від легенького доторку руки розсипалися.* «Серед подушок і вати обох святих ляльок ванайдено ще по одній чи по дві кісточки, щож тичиться черепу *Митрофана, то присутні при досліді експерти-лікарі сумнівались що цей череп людський...*

Далі.

В Свірськім монастирі замісць «нетлінних» мощей Олександра Свірського винайдено впрост величезного *воскового бовдана....* А ось витинок з протоколу оглядин спеціяльною комісією мощей Кирила Новозерського — 21 січня:

«*Під покривалами знаходиться опудало, обмотане тканиною*»...

«Ніяких мощей» нетліпих не було і нема, а є лишень *зотлівші і попсуті од часу кості людини... але більша частина з них становить «безформену масу на зразок сухого порошку»*. (Вісти Білозерської Ради, 15 лютого).

У «мученика Авраама» у Володимирському дівочому монастирі найдено обмотані ватою кістяки, напівзотлілі, при чім «*бедрових костей винайдено не менш трох—а ребер—двадцять девять штук...*

(Вісти м. Володимир. 12 лютого.)

В м. Тамбові 22 лютого досліджувано мощі св. *Питирима. «Замість нетлінного тіла знайдено віск і кістяки. Навіть кістяки, що знаходились в набальзамованому воску, сильно почорніли.* (Газета Липецького Сов., 9 марта).

Приблизно такі самі наслідки ревеляцій й в инших місцях. Иноді, між иншими, винаходяться серед костей цілком дивні річи. Так, в Успенській катедрі м. Володимира комісія винайшла (13 і 15 лютого) *серед костей св. князя Георгія «довгі білі шовкові панчохи, такі як носять жінки; в середині одної панчохи є витиск фабричної марки».*

В с. Бестужеві, Вольського повіту, одкривано мощи «Прокопія Праведного». На костях зберіглась присохла шкіра. *Під шкірою «кишіли черви і міріади ріжної погані, що засохла разом з тілом, передше поточивши його і використовавши живлючі соки».* (М. Велськ. «Красной Набат» 16 лютого).

Товариші, ви вже чули, що у мученика Авраамія знайшлося забогато зайвих кісток. Передбачливий чоловяга був з того св. Авраамія, він хотів опісля явиться на страшний суд не тільки повним шкелетом своїм, а ще й з деяким запасом.

І велику хибу, розуміється, зробив преподобний Ніл Столбенський, у котрого при досліді 25 лютого не знайшли долішних щелепів... (сміх).

Все це забавне, все це смішне для нас тепер і одночасно мерзотно і підло з боку тих, котрі протягом довгих століть нагло одурювали працюючих і по шахрайськи витягали у них останні мідяки....

Всі ці відомости я не вигадую, це все я беру з офіціяльних джерел. Це робиться дуже уважно. У нас з Комісаріяту внутрінніх справ є точні вказівки, як робить оглядини, аби комар за ніс не вкусив. Оглядини робиться в присутности експертної комісії, представників від духовенства, і од віруючих. Списується протокол і всі розписуються. І ось, бачите, які результати.

Поміркуйте, невжеж з того факту не видко, хто має рацію — наука, чи релігія, комуністи чи ті, хто пятнує нас ріжно, що ми зневажаємо релігію? Ні, то вони зневажали, коли люде ти-

сячами йшли до тих роскішних гробниць, де увесь той хлам валявся. Останні грошикі віруючі зносили, зуби псували, гризучі ті скрині і несучі тріски до дому, а показується, що це нагле, безсоромне шахрайство, про яке вони знали. У одного святого два спідні щелепи, а у другого і одного щелепа не було. Або ж в однім кістяку 29 ребер. Ось до якого степеня дідичі-пані і капіталісти дійшли в своїм наглім ошуканстві. Духовенство знало про це? Знало. Нижче часто, можливо, й не знало, але вище знало. Ось як вас обдурювали. Вони кажуть, що ми зневажаємо релігію, не даємо свободи сумління. Ні, вони суть злочинними зневажниками народнього сумління. Нам кажуть: зневага «Святого Духа» є найтяжчий злочин, та хібаж не найтяжчий злочин — зневага найкращих почувань працюючих мас, котрі їм вірили, котрі віддали їм останній гріш, відриваючи собі з уст, відриваючи з уст дітей своїх, і, показується, для чого? Для скринь, де була ріжна погань, марки, жіночі панчохи і кості худобячі. Для цього приносили жертви (офіри), цьому мали вірити й вірили.

Ціла релігія загалом уявляє з себе лишень помальований гріб, наповнений бавовною і костями без розбору, лахміттям ріжним, вселякими обрізками і обривками старих допотопних забобонів. І все це було зроблене тілько для того, аби чим дужче вас держать в покорі. Чим менш говорили вони про ваші інтереси, чим більш мали до діла з куркулями, дідичами, капіталістами, чим більшими благами покористовувались тут, тим дужче їм треба було тримати вас в злиднях, і чим менш прислухувались вони до ваших нужд, тим більш стреміли вони вас ошукати.

Ось скоро буде Великдень. І який маскарад будуть виправляти для того, щоби всі відчули всю урочистість цього свята! У нас зараз горожанська війна треває, — наколи ми можемо чим небудь тішитись, то тільки хіба тим, що в нас знамениті вигляди на будуче, що ми багато здобули і, кінець-кінцем зломимо

проклятущу війну внутрішню і зовнішню. А вони кажуть, що воскрес Христос і ви повинні ликувати, радіти. І коли вони знали, що ви не могли радіти, передше особливо, тому що були пригнічені, озлоблені, землі не давали, робітників гнобили, тоді вони зміцняли чисто-зовнішний бік: розмальовані гроби ставили, наповнені всіляким сміттям скрині і змушували припадати до них, цілувати. Або тепер на Великдень подивиться, після того, як проспівають на всінощній «Воскресення день»..., наші отці ходять з кадилом в роскішних, сяючих ризах, а відтак міняють і показуються публіці то в зелених, то в червоних.

Для чого ж це? А для того впрост, щоби розмалювати, прикрасити зовнішний бік справи. Або візьміть архирея, єпископа. Що значить єпископ? Це голова губерніяльного «стада» віруючих. І ви порівняйте тих «пастирів» хоча б ось з тими, про котрих оповідається в Євангельських легендах, байках. Там говориться — «бере палицю тай йде», а нині навіть палиця перетворюється в щось дивачне. Палицю окрема людина двигає, спеціяльний прислужник, тому що архирей не донесе, він придушений золотою макітрою, котру на голову накладає, відтак одіж тяжка, панагія дорогоцінна, чимало злота, срібла, ріжні бубенчики й брязкитки і, зрозуміло, що під таким тягарем тяжко йому, бідному, свою палицю носити.

Коли б це було вчення злидарів-бідаків, то не було б потреби в усіх тих витребеньках. Та же ось нам, комуністам, зовсім немає потреби мати якісь там бубенчики й брязкітки для того, аби ви нас слухали. А уявіть собі, наколи б я особисто чи тов. Камінський почали обороняти не науку, а щось инше, або поробились з користних зглядів комуністами, ви, розуміється, сказали б: «ідіть від нас» — і ось, щоб вдержатся, ми взялиб тай вигадали: а що як ось таку позолочену макітру наложемо на голову, чи не поможе? І, розуміється, на темні маси, на ма-

лосвідомих робітників це діляє, впливає. Все це робиться для того, щоби в покорі тримати рабів.

І ось доходять до ошуки і видумали таку мерзоту, як мощи. Це — наруга, нігде нечувана і 300 років від початку християнства не додумались, а лишень опісля ось вигадали цю ганебну ошуку. І ні правительство Міколая II-го, ні Тимчасове правительство меньшевиків і есерів декрету про відлучення церкви не видавали, і релігійної ошуки не викривали.

Тільки лиш тепер самі робітники, самі селяне взялись за справу — вони з найчесніщими інтенціями провідують, знимають з вікових тайн заслони і бачуть, що цілі століття релігією ошукували найкращі почування, зневажали і в шахрайський спосіб здирали з бідаків останні грошикі. Вам кажуть: «зневага релігії». Але чомуж релігія в однім товаристві з такими мерзотниками опинилась, чому релігію підтримують пани, буржуї, куркулі, — це треба розглянути і зрозуміти. А це потрібне ворогам народнім, де догматом, а де мощами вам доскулити.

Це іхня звичайна тактика і це величезна мерзота через те, що вони самі не лишень знали, що мощей нетлінних не може бути, але ці папове і вище духовенство здебільша самі невіруючі. Хиба ж я не бачив у семинарі, коли ми були в послідній клясі, як, стоючи на лівім клиросі, ті людці, котрі завтра покінчуть науку і будуть духовенством, одні читають любовні романи, другі папіроси покурюють, а треті в карти грають?... І це ті самі, котрі завтра будуть творити таїнства і балакати про «небесну благодать». Або як в нас бувало під час посту у духовній семинарії; оден богослов сповідається, другі «ріжуть» в карти. Позбувшись грихів, богослов вертає: «ну, тепер, Іваненко, твоя черга». Цей передає карти і йде... І ось такі люде виходили на тих самих попів, котрі перед вами по селах, по містах оповідають, що ось, мовляв то ми післанці самого неба, бо на нас зійшла «божа благодать».

Пануючі кляси і царі не потребували релігії. Катерина Велика, приміром, впрост казала; «релігія потрібна для темних мас, а для нас потрібна фільософія».

З зносин з духовними особами я сам знаю, що вони з часта або самі не вірять або вірять не так, як вас вчать. Один священник признався мені, що вічні муки це надто жорстока кара. «Я думаю так, — сказав він, — що *часові* мучення будуть». Та історія церкви знає, що за такі вільнодумні погляди навіть деяких «святих отців» вигоняли з церкви й проклинали; «ось тобі часові муки, тебе за це цілком з церкви геть. Будьте самі иших поглядів, але того не кажіть голосно». Ще вам часто кажуть: «комуністи все про землю думають, а про небо забувають», але треба зрозуміти раз на все, що ми вже й без того живемо на небі. Прочитайте найзвичайнішу книжку по астрономії, і ви побачите, що земля наша є також частиною найсправдішнійшого неба. Це колись уявляли, буцім, земля це неначе б як чайна мисочка, а над нею стеля, себ то небо, по якому ходить сонце. Колись переслідували вчених за такі правди, котрі тепер відомі для кожного школяра. Так, Джордано Бруно, італійській вчений, був спалений за те, що він твердив, що не сонце ходить довкруги землі, а земля крутиться довкола сонця. «О, значить, під нами грунт не міцний і Біблія до біса?!» і розіклали під вченим вогонь. А другого теж потягли до одвічальности, — Галилея; «ви теж думаєте, що земля не стоїть, а крутиться, і разом з нею наша Біблія крутиться, після вас?». Він каже; «та, властиво, ні, я не так думаю»... «Не думаєте, — ну то прощаємо». Але як він виходив з суду озирнувся і сказав: «а все ж таки вона крутиться».

За науку катували, переслідували, на вогні палили. А справді, що каже наука? Існує сонце, довкруги нього обертаються планети, а воно разом з планетами теж лине в просто-

ри. Є «молочна дорога», зложена з непочислених зір. Чимало ріжних сонішних світів істнує, і у многих, не тільки в системах молочної дороги, але й в инших є планети, подібні на нашу. Коли тут є люде, то й там вони можуть бути, і можливо, й вони дивляться на нас, як на небо, а на себе, як на «землю», а ми навпаки, так що виходить особливо дивно, коли шановні отці кажуть: «тут вам тяжко, але ви потерпіть, там на небі, буде краще». А одночасно на Марсі чи на якійсь иншій планеті попи теж, можливо, кажуть; «ви тут потерпіть, а ось там, — і вказує на нашу землю, — там вам дуже добре буде».

Ми живемо вже на небі, земля є частиною неба і ми вже мешканці неба, і нам лишається тільки виправдати це високе звання, і, ось, коли ми пічнемо довіряти мощам і прочим вигадкам, ми дійсно доказуємо, що ми не досконалі люде, а якісь недумаючі черепахи, котрих легко ошукати, одурити.

14. КІЛЬКА СЛІВ ПРО БІБЛІЮ.

Тепер мені хотілось би вкоротці сказати вам про Біблію. Щож уявляє з себе та «божа книга?» Це — мішанина з найріжнороднійних творів, написаних людьми ріжних станів, ріжних кляс і протилежних поглядів.

Тут вам і байка про сотворення світа («книга битія»), тут й любовний роман царя Соломона («пісня пісень»), тут й опис жорстоких війн («Книга царств») і тут таки відмовлення від всіляких війн («Євангеліе»). Поруч з зворушучою картиною катування Ісуса—в Біблії знайдете комічне оповідання про надзвичайного комісара («пророка») Йону, котрого Бог послав завести лад в гулящій Неневії, але Йона злякався, втік на корабли і за кару попав під арешт на три доби в черево велитня — риби кита.

Нічого єдиного немає в тій книжці і погляди найріжноманітнійші знаходять в Біблії для себе підставу і місце.

Так, в першом розділі *Бытія* в ст. 27 написане таке:

«І сотворив Бог чоловіка після свого образу, ув образ Божий сотворив його, як чоловіка і жінку сотворив їх».

Та з тим цілковито не згідна книжка «Еклезіаст», де говориться в розд. 3, 19 вірш:

«Доля синів людських і доля звірят однакова; як ті вмірають, так вмірають *й тамті, і одно дихання у всіх, а людина не переважує звіря, бо все марнота.».*

Ріжні частини Біблії вірують в безсмертя і вескресення.

З тим Еклезіаст рівнож не згідний.

В 5-7 віршу, розділ 9, він каже: «живі знають, що вмруть, а мертві нічого не знають, і вже немає для них нагороди бо й память про них пішла в забуття. Її любовь іхня, і ненависть іхня, і боротьба іхня вже минулись, і не буде їм вже ніякої частини ні в чому, що діється ся під сонцем. Так, отже, йди, їж гєсело хліб твій і пий в радощах серця вино твоє»...

Суєта суєт і все лишень суєта» —

Ось лозунги Еклезіаста...

Так може говорити розбещений старий аристократ, який напрікінці свого життя в усім розчарувався. І тому, коли все марнота і порох, то живи, пий, їж і веселися і більш нічого, а опісля підеш в землю, і всему кінець. Ми кажемо: так, людина вмірає, як приходить смерть і ніщо нам не доказує, що вона коли небудь воскресне. Деякі думають, що не повинно доводити нас до безнадійности й ослабляти наш дух. Я рівнож думав, коли переставав вірити, що раз смерть, цеж — руїна, то й жити не можливо і не варта, а опісля почав роздумувати: та чому ж не жити — власне й жить можна, коли ми викидаємо разом з мощами всі ці дурниці. Нам треба, щоб ми лиш з тим життям поладнали, а про тамте й говорити не варта...

15. ПРИЗНАННЯ Й ЗРЕЧЕННЯ «ПАСТИРІВ»

Я вам казав, що соціалізм і комунізм свободи сумління не переслідує і не ушкоджує; і ось навіть деякі духовні особи примушені признати, що, дійсно, не переслідується свобода сумління власне за большевиків.

Ось вам відозва карачевського духовенства до горожан м. Карачева;

«Громадяне! Вже вдруге ми, карчевське духовенство, звертаємося до вас з відозвою. В останні часи злочинні особи з контрреволюційною цілею поширюють чутки про те, що комуністи большевики глузують з віри, грабують церкви, одбирають церковні річи, забороняють духовенству одбувать службу божу й т. д., ми, карчевське духовенство, заявляємо вам, що всі ті поголоски — підла брехня і ті, що їх поширюють мають на думці явно контрреволюційні цілі, покористовуючись темнотою і несвідомістю народньою. Ми, карчевське духовенство, заявляємо всім горожанам;

«*Жадних образ і переслідувань релігії комуністи не роблять.* Горожане, *не піддавайтесь брехливим провокаційним поголоскам, затемнюючим вашу свідомість і підкопуючим вашу пролетарську Робітниче-Селянську владу*». (М. Карачев, Орловської губ.).

І хтож підписав ся під відозвою? Підписались 10 священників, 2 протоєреї, 6 дияконів і 7 дяків.

Відтак ось ціла низка угрунтованих зречень.

«Я, нижчепідписаний, священник Никольської церкви, села Талабська, Псковської губ. і повіту, Леонид Нілов-Колосов, в присутности керуючого справами Комісаріяту Внутрішних Справ Союзу Комун Північної округи тов. Каплуна і секретаря Комісаріяту тов. Педдер, даю оце відречення в тім, що я відрекаюсь

від ношеного мною звання священно-служителя і взагалі од духовного звання, признаючи, що те, чого вчив, — брехня, і шлях, по якму я вів парохіян, — облуда, опирана нами на темноті і несвідомости народній, ради особистого користолюбства; Едина релігія народа, і нашого руського народу зокрема, — чесна і вільна праця, вона приведе працюючих цілого світа до світлого і великого свята—тріумфу ідей соціялізму. *Леонід Нілов-Колосов.* (Надруковано 11 лютого)

Ще примір; «Заява.

«Я, нижчепідписаний, добровільно складаю з себе сан священника з таких ось причин: зміст життя для мене—служення народові. Народ в теперешний час потребує найбільш просвіти; тій справі я й бажаю віддатись цілком. А тому, *лишаю попереднє служення і зриваючи всі звязки з духовним станом,* я буду шукати нового служення, котре дасть мені змогу своєю працею служити працюючому люду так, як це мені видається особливо хосенним в теперішній час, 1919 р. лютого 14 дня.

Тверської губ., Зубцовського повіту, Погосту Архангельського, *Священник Олексій Мощанський*».

Ще така сама заява;

«Я, бувший священник села Тройцького, Зубцовського повіту Олександр Виноградов, добровільно складаю з себе священний сан, і *перериваю всілякі зносини і стичність з духовенством,* маючи бажання послужити справі народньої освіти в єдиній трудовій школі. Учитель Сергинської Совітської школи I ступня А. Виноградов. 1919 р. лютого 19 дня.

А ось цікаве признання;

«Признаюсь отверто, що ані Бога, ані царства небесного не признаю, так як всього того не має. Не признавався народу в усім через те, що кормитись не було чим. Хоча й жаль мені було народу, що ошукували ми, духовенство, його, та відмовлятись було соромно.

Більше заявить нічого не можу. Написане читав і записане потверджую. *Священник Апраксин.* («Трудовая Комуна» 26 лютого м. Ардатов, Нижегородської губ.)

С. Туратово. Прощальне слово священника;

«Я покидаю старий світ. Я роблю безповоротний рішучий крок: нині я священник — завтра вільний громадянин. «*Прощайте батьки й брати, я ніколи не поверну у ваш світ, повний ошуки, лицемірства й взаємної гризні*».

«Перед своїм відходом я чую зойки, крики і лайки лицемірів: «безбожник»... «відступник»... але вперед — окрилений надією на піддержку здороводумаючих людей! Кожна здороводумаюча людина повинна уважати за злочин байдужу бездіяльність, зиркання з боку і розуміти конечність участи в будівництві нового життя. Бувший священник Гавриїл Виноградов» (Надруковане в «Совітській Газеті» м. Орлова, 8-го марта).

Визнаючи совітську владу, я відкидаю ложне вчення церкви, лишаю посаду священника, скидаю духовне лахміття і прошу приняти мене в свій осередок, як міцного оборонця совітської влади». («Староруська Комуна», 12 марта).

«В теперешний час, *з викриттям многих сторін церковного життя, котрі не були відомі й нам, рядовим службовцям, я заявляю, що більш я не священник, і складаю з себе сан*».

Оцю заяву уважаю не злишнім опубліковати в місцевій газеті для відома як бувших співслужбовців, так й для товаришів комуністів.

До цього долучую посвідку Нової Парох. Ради з 27 лютого про приняття заяви од священника Олександра Свєтлова про скинення сану і про вихід з рядів духовенства 1919 р. 16 марта. *Священник Олександр Свєтлов, с. Никола, Деревенської волості*». («Наш Край» з 2 цвітня, м. Тихвин.)

Нарешті з приводу мощей один священник пише;

«Преосвященному Іоаникію, Епископу Олонецькому і Петрозаводському.

«Оглядини мощей Олександра Свирського, які показались впрост собі восковою лялькою, викрили богохульну експльоатацію простих народних душ з корисними цілями з боку купки визискувачів, про що не могли не знати ви, архипастирі, та що, річ ясна, старанно таїли перед нами, священниками, а ще більш перед народом, допускаючі почитання ляльок за святині, і не лише допускаючи, але й заохочуючи своїм прикладом і навчанням.

Тими мощами, явленими образами, непогаслими лямпками і иншими видумками, ви з розмислом засипали очі і затемнювали голови довірливого народу на чолі з неосвяченими в ті таїни священниками, які нічого про це не знали й несвідомо служили експльоататорським цілям і одурювали через своє незнання довірливий російський православний нарід.

З огляду на це все, наболіла і *вимучена душа моя прагне визволу од всіх втілених в мій мозок забобонних дурниць й виходу з тупу, в який мене введено вченнями таких самих, як й я священників-незнайків, котрі з дітей Божих стремліли зробить людей «рабами» Божими, а ще більш рабами людськими. Таким я бути більш не можу, і через те добровільно складаю звання священника, про що й повідомляю Вас.*

Бувший священник Веральської парохії Михайло Як. Фомін. (м. Сольвичегодск).

Ось, товариші, нині й самі духовні особи, бувші і навіть сущі, починають признавати, на скільки ми раціональні. Але ми зараз, взявши владу у свої руки, не вимагаємо, аби вони молились за Совітську владу. В Саратові був такий випадок: один товариш зайшов до церкви, і там, показалось молиться за Совітську владу — для попів це зовсім нічого не коштує: вчера за царя, а нині за Совітську владу.. Ми кажемо: будь ласка,

не молиться, ми самі без ваших молитв з ворогом справимось, Совітську владу вратують самі робітники і селяне. Розуміється, наколи хочете молитись, ми не забороняємо, молітесь хочаб й за нас, за Леніна, за кого хочете, ми й тут не перешкаджатимемо, але нам не потрібні ваші молитви.

ОСТАТОЧНА ВІДПОВІДЬ НА ПОСТАВЛЕНЕ ПИТАННЯ

Товариші, я вичерпав цілу програму своєї лекції.

Лишається на закінчення відповісти на запит; *чи переслідує комунізм свободу сумління? Ні, не переслідує І деякі* духовні особі, як, приміром, карчевське духовенство, теж стверджують це, хоча й з опізненням.

Відтак — *чи можна погодити комунізм з релігією?* Товариші, ви самі бачите, чи можна погодити такі погляди, котрі я всебічно розглянув. Ви самі тепер оцініте те, що каже комунізм або справжня чиста наука, і те, що каже релігія, звязана з підлою ошуканиною працюючих.

Розуміється, в партію да нас попадають часом й такі комуністи, котрі признають релігію, але я скажу що ніколи такий «комуніст» не буде твердим до кінця, і він, при першій тяжкій спробі, випишеться з нашої партії, бо *віруючий комуніст* становить *мішанину вогню з водою.*

Через що релігію підтримують пануючі кляси, хоча самі не вірують? Та через те, що вона потрібна, як знаряддя пригнічування. Багнет помага не все, потрібне ще знаряддя ошуки і пригнічення, і ось беруть тих попів і змушують їх туманити й ошукувати працюючі маси.

Тепер ви маєте повну змогу оцінити, зважити і порішити, чи підете ви шляхом науки чи шляхом релігії, шляхом ясно поставлених цілей і завдань чи шляхом затемнювання розуму. Ви по-

винні розібратись і зрозуміти, для чого потрібне було це шахрайство і для чого треба з ним покінчити. Тільки скінувши з себе пута ошуки і пригнічення, небачених і нечуваних кпин з найсвятіщих почувань міліонів працюючих, ми дружно зкупчимо наші сили і підемо до кінця проти визиску. Тим легче нам буде увійти до того комуністичного суспільства, котре перед нами відкривається, котре визволить працюючих і ціле людство .

Закінчуючи, я бажаю аби ви чим швидче обміркували всі ці питання, порівняли, зрозуміли, розкрили, вияснили, перед собою і перед своїми близькими, перед тими, хто ще лишився затурканий і ошуканий релігією, вияснити перед всіми, що дійсне визволення настане лиш тоді, коли ми всі старі забобони відкинемо , коли ми просто і отверто підемо до колєктивної, громадської власности і коли признаватимемо лишень освічуючу нас своїм світлом чисто-революційну науку. (Оплески).

ПО РЕЛІГІЙНОМУ ПИТАННЮ КОРИСНО ПРОЧИТАТИ СЛІДУЮЧІ ДУЖЕ ПРИСТУПНІ БРОШУРИ І СТАТТІ:

1. БУРОВ. — Що значить закон про свободу сумління і відлучення церкви од держави?
2. БУХАРИН. — Школа і церква в Совітській Росії.
3. ЛУКИН (Н. АНТОНОВ). — Церква і Держава.
4. ДАНИЛОВ. — Чорне воящтво.
5. СТЕПАНОВ. — Духовенство, його прибутки, його молитви і прокльони.
6. МІНІН. — Письма про релігію («Комунар») ч.ч 88, 89, 98, «Біднота» ч. 336, або «Влада Совітів», орган Н. К. В. Д., ч.ч. 5 і 6-7.
7. БЕБЕЛЬ. — Християнство і Соціялізм.
8. ЛЯФАРГ. — Походження релігійних вірувань (Віра в Бога).
9. ЛЯФАРГ. — Мит про Адама і Еву.
10. ЛЯФАРГ. — Мит про непорочне зачаття.
11. ІЕВЛЕВ. — Походження хреста.
12. НИКОЛЬСЬКИЙ — Ісус і перші християнські общини (комуни). а

Дещо серіозніщі, але дуже корисні книжки;

1. КАВЦЬКИЙ. — Античний світ, юдейство і християнство.
2. ВИППЕР. — Повстанне християнства.
4. ПОКРОВСЬКИЙ. — Начерк історії руської культури (частина 2-го розд. 2—3.)
5. ГЕНРИК КУНОВ. — Повстання релігії і віри в Бога, вид. «Комуніст».

Замітка; Докладніщий спис подав Н. Антонів в газеті «Правда», ч. 84 з 18 цвітня (1919 року).

УКРАЇНСЬКА СЕКЦІЯ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ АМЕРИКИ.

Українська Секція Робітничої Партії Америки являється складовою частиною партії. Яко така, вона не має иншої програми й иших цілей від самої партії. Українська Секція це — інструмент партії, уможливлюючий їй підходити до українського робітництва, говорити до його на зрозумілій йому рідній мові, вчити його штуки клясової боротьби й пролетарської пережоги, актуально вести ту боротьбу спільно і солідарно з всїми робітниками, замешкуючими цю країну й цілий світ.

УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИКИ І РОБІТНИЦІ! Коли ва не хочете бути дезертирами клясовосвідомої армії робітничої, яка боретъся з капіталом під прапором Робітничої Партії Америки за свою перемогу, за свою пролетарську диктатуру й свою державу— Радянську Республику в Америці — то ви повинні бути в рядах своєї клясової організації — УКРАЇНСЬКОЇ СЕКЦІЇ Робітничої Партії Америки.

Як ставати в ті ряди й за всїма взагалі інформаціями звертатись на адрес:

UKRAINIAN SECTION W. P. OF A.

208 East 12th Street, New York, N. Y.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ЧИТАЙТЕ

И РОСПОВСЮДНЮЙТЕ

"РОБІТНИЧУ ПРАВДУ"

Орган Української Секції Робітничої Партії Америки,

яка голосить робітництву слова правди і науки й пояснює йому властиві способи клясової революційної боротьби, котра доведе до остаточної перемоги над ворогом — капіталом,

«Робітнича Правда» виходить тепер тижнево і передплата коштує:

На 1 рік 2.00

На 6 місяців 1.00

ОКАЗОВІ ЧИЄЛА НА ЖАДАННЯ — ДАРОМ.

Звертайтесь на адрес:

ROBITNYCHA PRAVDA

208 East 12th Street, New York, N. Y.